

BIJDRAGE

JAN VERSTRAETE

DE BESTRAFFING VAN HET ACTIVISME TIJDENS DE EERSTE WERELDOORLOG DOOR DE TUCHTRAAD VAN DE ORDE VAN ADVOCATEN TE ANTWERPEN (1918-1921)

PROBLEEMSTELLING

De orde van advocaten in Antwerpen is bij de herdenking van haar 200-jarig bestaan in 2012 de feiten van collaboratie met de bezetter van haar leden tijdens de twee wereldoorlogen en de tuchtrechtelijke bestraffing daarvan, niet uit de weg gegaan. Vooral over de bestraffing na de Tweede Wereldoorlog werd uitvoerig gerapporteerd.¹ Dit artikel geeft een beeld van de tuchtrechtelijke vervolging en bestraffing van Antwerpse advocaten die zich, naar het oordeel van de stafhouder en de tuchtraad, tijdens de Eerste Wereldoorlog aan collaboratie met de Duitsers en/of activisme hadden schuldig gemaakt. Er wordt aandacht besteed aan het feit of er een afwijking in de strafmaat was voor zover de betrokken advocaat tijdens de bezetting al dan niet Vlaamsgezind was. Tevens wordt onderzocht of de procedure voor de tuchtraad met respect voor de rechten van verdediging voor de grondwettelijke vrijheden van de advocaat verlopen is.

— 1 Zie hierover: J. Verstraete, *De Antwerpse advocatuur en de Tweede Wereldoorlog 10 mei 1940-5 mei 1945*, in: P. Bogaerts e.a. (eds.), *1812-2002 200 jaar Orde van Advocaten te Antwerpen*, Brugge, 2012, pp. 263-299.

1. INLEIDING

1.1. HET TUCHTRECHT VAN DE ADVOCATEN

De Franse revolutie had in haar ijver om alle privileges, ordes en standen af te schaffen, in één trek, samen met de orde van advocaten ook de advocaten afgeschaft en hen herleid tot simpele *'hommes de loi'*.² Dat konden ook anderen dan de gewezen advocaten zijn. Maar toen bleek dat de kwaliteit van de rechtsbedeling daaronder fel te lijden had, werd al in 1804 de uitoefening van het beroep van advocaat gereguleerd. Zij die advocaat wilden worden, moesten zich op een lijst, een *'tableau'*, bij de rechtbanken laten opnemen. De advocaten werden echter verplicht, alvorens tot dat tableau toegelaten te worden, een eed van getrouwheid aan de instellingen van de revolutie af te leggen. De wet van 13 maart 1804 (22 ventôse van het jaar XII) droeg hun met artikel 31 de eed op: *"de ne rien dire ou publier, comme défenseurs ou conseils, de contraire aux lois, aux règlements, aux bonnes mœurs, à la sûreté de l'État et à la paix publique, et de ne jamais s'écarter du respect dû aux tribunaux et aux autorités publiques"*.³ Daarmee was de orde van advocaten echter nog niet opnieuw opgericht. Napoleon was daar een hevige tegenstander van omdat hij de advocatuur ervan verdacht samen te spannen tegen zijn regime.⁴ Toch was hij het die met het Keizerlijk decreet van 14 december 1810 de orde van advocaten terug oprichtte.⁵ Aan de eedformule van de wet van 13 maart 1804 werd toegevoegd: *"je jure obéissance aux constitutions de l'empire et fidélité à l'empereur [en] de ne conseiller ou défendre aucune cause que je ne croirais pas juste en mon me et conscience"*.⁶ In de Hollandse periode en na de Belgische revolutie bleef de eedformule ongewijzigd. Het waren de hoven van beroep die de formule aanpasten aan de staatkundige realiteit en de formule van 'getrouwheid aan de Koning, de Grondwet en de wetten van het Belgische volk' overnamen uit de eed die de ambtenaren van de rechterlijke orde en de administratie moesten afleggen conform artikel 2 van het decreet van 20 juli 1831 ingevoerd door het Nationaal Congres.⁷ De Nederlandse tekst werd met artikel 1 van de wet van 30 juli 1894 en artikel 16 van het KB van 1894 aangepast en luidde: *"Ik zweer getrouwheid aan den Koning, gehoorzaamheid aan de wetten van het Belgische volk, niets te*

— 2 De wet van 2-11 september 1790 op de rechterlijke organisatie bepaalde in artikel 10, in fine: *"Les hommes de loi ci-devant appelés avocats, ne devant former ni ordre, ni corporation, n'auront aucun costume particulier dans leurs fonctions"*. J. Stevens, *Advocatuur. Regels & Deontologie*, Mechelen, 2015, p. 94.

3 Ibidem.

4 Vandaar zijn bekende uitspraak over de advocaten: *"Je veux qu'on puisse couper la langue à qui s'en sert contre le gouvernement"*. J. Stevens, *Advocatuur [...]*, p. 95.

5 B. Quintelier, "Het wettelijk kader", in: P. Bogaerts e.a. (eds.), *1812-2002 [...]*, p. 11.

6 P. Vermeylen, *Règles et Usages de l'Ordre des Avocats en Belgique*, Bruxelles, 1940, p. 9.

7 P. Lambert, *Règles et usages de la profession d'avocat du barreau de Bruxelles*, 3e éd., Bruxelles, 1994, p. 28.

zullen zeggen of ruchtbaar te maken dat strijdig is met de wetten, de verordeningen, de goede zeden, de veiligheid van de staat en de openbare rust nooit den eerbied uit het oog te verliezen aan de rechtbanken en aan de openbare overheden verschuldigd als raadsman of verdediger in geen zaak op te treden welke ik, in eer en geweten, niet rechtvaardig zou meenen te zijn.⁸ De aan de advocaat opgedragen eed was “à la foi politique et professionnel”.⁹ In tegenstelling tot de professionele eed die “la promesse de remplir consciencieusement les devoirs de son office” inhield, was de politieke eed, “la promesse de fidélité à un régime ou à une Constitution”.¹⁰ Dat betekende, in de visie van Napoleon,¹¹ dat de advocaat door zijn eed van getrouwheid aan het vigerende staatsbestel, vleugellam was om het regime politiek en zeker, ‘revolutionair’ te bestrijden.¹² Het hield ook in dat de overheid die belast was met het toezicht op de correcte uitvoering van die eed, in casu de strafrechter en de tuchtrechter, niet alleen een oordeel over het ‘politiek correct’ handelen van de advocaat konden vellen, maar ook over zijn politiek denken, met alle gevaren van dien.¹³

De instantie in de advocatuur die daarover ging, was de conseil de discipline, de tuchtraad. Door het decreet van Napoleon, zoals het later aangepast werd aan de Belgische staatsinrichting, werd er in elk gerechtelijk arrondissement een tuchtraad ingericht, ook raad van de orde genoemd. Aan het hoofd ervan stond de stafhouder die aanvankelijk door de procureur-generaal van het hof van beroep benoemd werd en pas vanaf 1836 gekozen werd door de algemene vergadering van de leden van de orde: de advocaten.¹⁴ In de arrondissementen waar het aantal advocaten boven de twintig was (art. 2), werden daarenboven elk jaar de leden van de tuchtraad gekozen. Hun aantal hing af van het aantal advocaten dat deel uitmaakte van de orde en ging van minimum vijf tot maximum vijftien (art 20). Zij oefenden, onder voorzitterschap van de stafhouder, de disciplinaire bevoegdheden uit over de advocaten van hun arrondissement (art. 23). In de arrondissementen met minder dan 21 advocaten werd de disciplinaire bevoegdheid uitgeoefend door de algemene vergadering van de rechtbank van eerste aanleg.¹⁵ In 1940 waren dat, volgens Vermeylen: Oudenaarde, Dinant, Veurne, Hasselt, Neufchâteau,

8 P. Vermeylen, *Règles et Usages* [...], p. 75.

9 P. Vermeylen, *Règles et Usages* [...], p. 72.

10 X. Pandectes Belges, v^o Serment Politique et Professionnel, n° 2, zoals geciteerd in, P. Vermeylen, *Règles et Usages* [...], p. 12.

11 J. Stevens, *Advocatuur* [...], pp. 94 en 306.

12 Zie hierover de merkwaardige uiteenzetting van L. Bouteligier, *De advocateneed ontleed*, in: V. Allaerts, L. Bouteligier, E. Janssens & J. Verstraete (eds.), *Liber Amicorum Jo Stevens*, Brugge, 2011, p. 113.

13 J. Stevens, *Advocatuur* [...], pp. 308-309.

14 P. Vermeylen, *Règles et Usages* [...], p. 121.

15 P. Vermeylen, *Règles et Usages* [...], p. 165.

Turnhout en Ieper.¹⁶ Hoger beroep tegen de beslissing van de tuchtraad kon aangekend worden door de betrokken advocaat en door de procureur-generaal van het hof van beroep. Het werd behandeld door het hof van beroep waaronder het betrokken arrondissement ressorteerde. De gedragingen van de advocaat op professioneel vlak en in zijn privéleven, behoorden tot de beoordelingsmacht van de tuchtraad. Maar daartoe behoorden ook deze van zijn 'publiek' leven.¹⁷ Op politiek vlak werd voorgehouden dat "*le libéralisme le plus large a toujours été de règle*", behalve wanneer de politieke opvatting van de advocaat tot strafvervolging kon leiden.¹⁸ Dat was bijvoorbeeld het geval wanneer een advocaat herhaaldelijk in het openbaar militairen aangezet had tot rebellie en tot ongehoorzaamheid aan hun oversten en daarvoor door het assisenhof veroordeeld was geworden.¹⁹ De tuchtraad was bevoegd feiten te beoordelen die zich voor de inschrijving van de advocaat op de lijst van stagiairs of het tableau hadden voorgedaan.²⁰ Ook werd aanvaard dat de tuchtraad de advocaat nog kon berechten nadat deze zijn weglating van het tableau had gevraagd. Voorwaarde daarvoor was dat de tuchtraad zich het recht daartoe voorbehouden had bij die weglating.²¹ Gezaghebbende rechtspraak en rechtsleer aanvaardde destijds dat de tuchtvervolging van de advocaat moest geschorst worden tijdens de strafprocedure die liep over dezelfde feiten als deze waarvoor hij voor de tuchtraad terecht zou staan.²²

De tuchtstraffen die konden opgelegd worden, waren wettelijk vastgelegd en liepen, - in opgaande lijn -, van de lagere, louter morele straffen: waarschuwing, censuur en berisping, naar de hogere werkelijke straffen, gaande van een schorsing van één dag tot maximaal een jaar, naar de uitsluiting of schrapping van het tableau of van de lijst der stagiairs (art 25). De tuchtraad kon vrij beslissen welke straf moest worden opgelegd, zonder rekening te moeten houden met enige proportionaliteit.²³

1.2. SITUERING NA WO I

De bestraffing door de tuchtraad na WO I van het activisme van Antwerpse advocaten tijdens WO I, had twee bronnen. Enerzijds betugelde de raad het onvaderlands gedrag en de collaboratie, anderzijds bestrafte de raad het overtreden van

— 16 P. Vermeylen, *Règles et Usages* [...], p. 122, voor Hasselt vergist Vermeylen zich want daar werden de eerste stafhouder en tuchtraad al in 1935 gekozen, X. Gielen, F. Pexsters & H. Staelens (eds.), *75 jaar Raad van de Orde-Balie Hasselt*, Hasselt, s.d., pp. 18-19.

17 P. Vermeylen, *Règles et Usages* [...], p. 166.

18 P. Vermeylen, *Règles et Usages* [...], p. 167.

19 P. Vermeylen, *Règles et Usages* [...], p. 242.

20 P. Vermeylen, *Règles et Usages* [...], p. 171.

21 P. Vermeylen, *Règles et Usages* [...], pp. 171-173.

22 P. Vermeylen, *Règles et Usages* [...], p. 174.

23 P. Vermeylen, *Règles et Usages* [...], p. 175.

^ Alphonse G.M. Ryckmans (1857-1931), Antwerps advocaat, stafhouder in Antwerpen van oktober 1905 tot 1906 en van oktober 1917 tot september 1919. Gemeenteraadslid in Antwerpen en senator voor de Katholieke partij van 1912 tot aan zijn dood. [AAOA]

het verbod dat de raad aan de advocaten had opgelegd om, hoe dan ook, aan de werking van het gerechtelijk apparaat van de bezettingsmacht deel te nemen. In verband met dat laatste evolueerde de houding van de raad. Bij het begin van de oorlog beklaagde stafhouder Alphonse Ryckmans²⁴ er zich nog bij de Duitsers over dat het advocaten niet was toegelaten om voor de Duitse rechtsmacht te pleiten, en, vooral, om geen Belgische onderdanen te mogen verdedigen voor de Duitse repressieve rechtscolleges.²⁵ De raad liet Louis Franck²⁶ daarover een protestbrief afgeven aan de Duitse plaatscommandant, Freiherr von Bodenhausen. Franck werd daarvoor vermoedelijk ingeschakeld omdat hij op 9 oktober 1914, samen met, – toen senator –, Alphonse Ryckmans en met de burgemeester van Antwerpen, Jan De Vos, de Conventie van Kontich met de Duitsers had afgesloten. Daardoor bleef Antwerpen van Duitse bombardementen gespaard. Op de brief kwam geen antwoord. De stafhouder ontving wel het bezoek van “*un sujet allemand*” die hem kwam vragen hoe de Antwerpse balie tegenover de behartiging van Duitse belangen stond. Ryckmans deelde hem mee dat de persoonlijke belangen van Duitse onderdanen voor alle rechtbanken zouden behartigd worden, maar dat een proces voeren voor de Duitse Staat en vooral het optreden door Antwerpse advocaten als juridisch adviseur van de bezettingsmacht, – het Generalgouvernement –, verboden was.²⁷

Vervolgens kwam er een expliciete boycot van de rechtsinstantie die de Duitsers specifiek voor België hadden opgericht nl. de scheidsrechters op het niveau van de vrederechters.²⁸ De raad besliste op 21 april 1915 dat het elke Antwerpse advocaat verboden was om, op gelijk welke manier, mee te werken aan die uitzonderingsrechtbanken die het Generalgouvernement op 3 februari 1915 en op

24 Alphonse Ghislain Marie Ryckmans (Mechelen, 3 oktober 1857–Antwerpen, 3 januari 1931), doctor in de rechten Leuven in 1879, opname op de lijst van de stagiairs in Antwerpen in 1879, stafhouder in 1905-1906 en van 1917 tot 1919. Gemeenteraadslid in Antwerpen en senator voor de Katholieke partij van 1912 tot aan zijn dood. http://www.dbnl.org/tekst/cauw-005gede010llcauw005gede0101_0009.php. Geraadpleegd op 29 mei 2015.

25 Antwerpen, archief van de orde van advocaten te Antwerpen (AOAA), verslagboeken van de raad van de orde, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 10 novembre 1914, p. 3.

26 J. Mertens, Franck, Louis (Antwerpen, 28 november 1868–Wijnegem, 31 december 1937), in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, (NEVB), Tielt, 1998, pp. 1169-1171. Antwerps advocaat en liberaal politicus. In 1906 tot volksvertegenwoordiger gekozen voor de Liberale Vlaamse Bond. Gemeenteraadslid in Antwerpen voor de liberalen. Kunstminnaar: in zijn kantoor aan de Schermersstraat 30 te Antwerpen werd in 1905 de kunstkring Kunst van heden gesticht. Na WO I minister van Koloniën en gouverneur van de Nationale Bank.

27 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 2 décembre 1914, p. 6.

28 Zie hierover, F. Roosendaal, D. Dupon & C. Putcuyp, *De balie tijdens de Eerste Wereldoorlog*, in: P. Bogaerts e.a. (eds.), 1812-2002 [...], pp. 236-242.

10 februari 1915 had ingericht.²⁹ Op politiek vlak liet de raad zich evenmin onbetuigd. In de zitting van 11 februari 1918³⁰ besliste hij een uitvoerig protest te richten, – in het Nederlands –, aan de kanselier van het Duitse Keizerrijk tegen de oprichting van de Raad van Vlaanderen.³¹ De maat was vol toen in februari 1918 de eerste voorzitter en drie kamervoorzitters van het hof van beroep in Brussel aangehouden en gedeporteerd werden en de overige raadsheren uit hun functie ontheven werden.³² Daarop besliste het Hof van Cassatie op 11 februari zijn werkzaamheden te schorsen. Dat leidde tot een zo goed als algemene staking van het hele Belgisch gerechtelijk apparaat over het gehele bezette grondgebied.³³ Op 18 februari legde de raad aan alle Antwerpse advocaten verbod op om nog aan om het even welke, – Duitse of Belgische –, rechtsinstantie zijn medewerking te verlenen.³⁴

2. DE ORDINALE RECHTSPRAAK³⁵ ONDER STAFHOUDER ALPHONSE RYCKMANS

De zomer van 1918 was een angstwekkende tijd voor de overheid van de orde van advocaten in Antwerpen. Niet alleen was één van de eminente leden van de raad van de orde Louis Franck door de bezetter aangehouden en als gijzelaar naar Duitsland gedeporteerd, het gerechtelijk apparaat lag daarenboven volledig lam en het was afwachten wat de reactie van de Duitsers zou zijn. De raad besliste op 8 juli 1918 zelfs dat er geen verkiezingen voor de tuchtraad en het staf-

— 29 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 21 avril 1915, p. 16.

30 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 11 février 1918, pp. 100-103.

31 Het betrof de zgn. tweede Raad van Vlaanderen die de onafhankelijkheid van Vlaanderen zou uitroepen. Zie hierover, H.D. Mommaerts & P. van Hees, *Raad van Vlaanderen*, in: NEVB [...], pp. 2523-2527, vnl., 2524.

32 M. Bost & S. Horvat, *Une première crise majeure. L'impact de la Grande Guerre sur la justice belge*, in: M. De Koster, D. Heirbaut & X. Rousseaux (eds.), *Tweehonderd jaar Justitie. Historische encyclopedie van de Belgische justitie. Deux siècles de justice. Encyclopédie historique de la justice belge*, Brugge, 2015, p. 526.

33 M. Bost & A. François, *La grève de la magistrature belge (février à novembre 1918). Un haut fait de résistance nationale à l'épreuve des archives judiciaires*, in: D. Heirbaut, X. Rousseaux & A. Wijffels (eds.), *Histoire du droit et de la justice: une nouvelle génération de recherches / Justitie- en rechtsgeschiedenis: een nieuwe onderzoeksgeneratie*, Louvain-la-Neuve, 2010. Op internet beschikbaar: <<http://books.openedition.org/pucl/816>>

34 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 18 février 1918, p. 104.

35 Voor de uitoefening van zijn tuchtbevoegdheid over advocaten, zetelde de raad van de orde als tuchtraad. Zijn uitspraken worden sententies genoemd en de bundeling van zijn uitspraken wordt de ordinale rechtspraak genoemd.

houderschap zouden georganiseerd worden.³⁶ De katholieke politicus Alphonse Ryckmans was toen de stafhouder. Hector Le Bon,³⁷ de Vlaamsgezinde daensistische politicus, was de secretaris van de orde. Op de zitting van de tuchtraad van 21 augustus 1918 vroeg Adelfons Henderickx³⁸ zijn weglating van het tableau omdat hij secretaris-generaal van het Vlaamsche Ministerie van Rechtsweezen was geworden. De raad wenste zich daarover te beraden en stelde de zaak uit.³⁹ Op Henderickx' vraag werd later niet meer teruggekomen. Maar de krijgskansen waren ook aan het keren. Op 28 oktober 1918 kon de stafhouder Louis Franck feliciteren met zijn behouden terugkeer uit Duitsland.⁴⁰

Alphonse Ryckmans was jarenlang lid van de raad van de orde in Antwerpen geweest en was dat nog toen WO I uitbrak. Hij was zelfs al eens stafhouder geweest in het gerechtelijk jaar 1905-1906 toen hij dat opnieuw voor het gerechtelijk jaar 1917-1918 werd. Hij zou dat ook blijven tijdens het eerste gerechtelijk jaar na WO I, 1918-1919.⁴¹ Ryckmans had alles wat aan Duitse wreedheden en kleineringen in Antwerpen in de oorlog moest doorstaan worden, meegemaakt: van de bedelgang met Louis Franck naar de Duitsers op 9 oktober 1914, naar de deportatie van Louis Franck in het voorjaar van 1918, en alles wat daar tussen lag: het hautain afgewimpelde protest van de tuchtraad bij Generalgouverneur von Bissing tegen de schending van het verdrag van Den Haag door de invoering van de Duitse scheidsgerichten⁴², de deportatie van de Brusselse stafhouder Louis Léon Théodor, waartegen heftig geprotesteerd werd ondanks het gevaar dat de

— 36 AOOA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 8 juillet 1918, p. 107.

37 H. Landuyt & N. Wouters, *Le Bon, Hector* (Zottegem, 22 november 1863–Antwerpen, 27 oktober 1935), in: NEVB [...], pp. 1808-1809. Antwerps advocaat, voorzitter van de Vlaamse Conferentie en van de Bond der Vlaamsche Rechtsgeleerden, hoofdredacteur van het *Rechtskundig Tijdschrift voor Vlaamsch België*. Hij was actief geweest in de Nederduytsche Bond en in de Meetingpartij. Hij was een daensist en zal na WO I senator voor de katholieke partij worden. Hij was later in de senaat de leidende kracht bij het tot stand komen van de wet van 1935 op het gebruik der talen in gerechtszaken.

38 D. Luyckx, *Henderickx, Adelfons* (eigenlijk Pieter J.A.), (Antwerpen, 7 september 1867–Antwerpen, 24 juni 1949), in: NEVB [...], pp. 1425-1426. Antwerpse advocaat, in 1906 volksvertegenwoordiger voor het Katholiek Democratisch Verbond. In WO I activist en medestichter van het activistisch weekblad *De Eendracht*.

39 AOOA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 21 août 1918, p. 111.

40 AOOA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 28 octobre 1918, p. 115.

41 S. Verstraete, *Samenstelling raad 1812-2012*, in: P. Bogaerts e.a. (eds.), *1812-2002* [...], pp. 312 en 313.

42 AOOA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 7 avril 1915, pp. 11-16.

Antwerpse stafhouder daardoor zelf liep⁴³; de deportatie van Belgische werklieden naar Duitsland⁴⁴; de gijzeling van de Antwerpse advocaat Edmond Duysters⁴⁵ die pas na de tussenkomenst van de stafhouder werd vrijgelaten⁴⁶; de denigrerende onder sekwestering van het kabinet van oud-stafhouder Charles Baus⁴⁷ waarbij het protest daartegen door de Duitsers geen ander woord dan “*irrelevant*” waard was geweest⁴⁸; de aanhouding van de Brusselse magistraten in februari 1918 naar aanleiding van de door hen ingespannen vervolgingen tegen de leden van de Raad van Vlaanderen,⁴⁹ tot het verlies van jonge advocaten aan het front toe. Zo moest Ryckmans, op de eerste algemene vergadering van de orde na de oorlog, nog het overlijden melden van André Ullens de Schooten op 11 november 1918 in Gravelines.⁵⁰ Die was als oorlogsvrijwilliger in de gevechten van 18 oktober 1918 zwaar gewond geraakt.⁵¹ De secretaris van de orde Hector Le Bon, de mythische Vlaamse leider, had duidelijk de kant van het loyale flamingantisme gekozen tegen het activisme en tegen de door de bezetter geforceerde vervaamsingsmaatregelen zoals b.v. de vernederlandsing van de Gentse universiteit.

Ryckmans was duidelijk van plan om vanaf de wapenstilstand van 11 november 1918, de balie op korte termijn te zuiveren van activistische smetten. De eerste zitting van de raad na de oorlog greep plaats op 18 november 1918, drie dagen na de bevrijding van Antwerpen door de Tweede Legerdivisie van het Belgische leger. Naast enkele patriottische uitingen van vreugde en solidariteit besliste de raad dat er al op 25 november 1918 verkiezingen zouden gehouden worden voor het stafhouderschap en de tuchtraad voor het gerechtelijk jaar 1918-1919. Op diezelfde zitting deelde de stafhouder mee dat hij wenste dat advocaten die voor col-

—— 43 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 24 septembre 1915, p. 28.

44 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 13 novembre 1916, p. 54.

45 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 30 décembre 1916, p. 61.

46 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 12 février 1917, pp. 63-64.

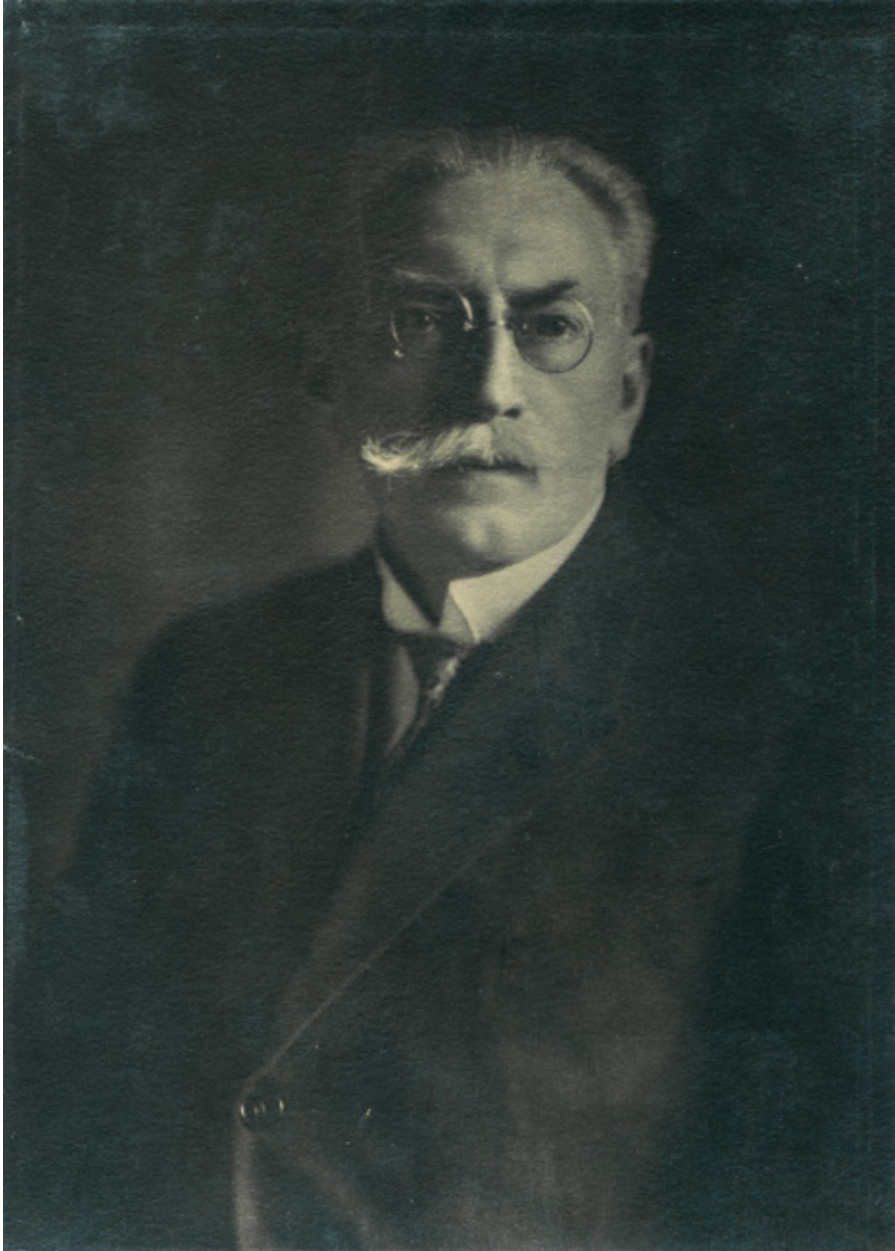
47 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 12 mars 1917, p. 68.

48 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 17 avril 1917, p. 73.

49 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 18 février 1918, p. 105.

50 André Ullens de Schooten, geboren in Ekeren op 11 november 1889, doctor in de rechten in Leuven op 11 oktober 1912, opgenomen op de lijst der stagiairs in Antwerpen met als patroon Mr. Wauters: AOAA, Procès-verbaux 1909-1913, séance du conseil de discipline du 27 janvier 1913, p. 434.

51 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, procès-verbal de l'assemblée générale de l'ordre des avocats à Anvers du 25 novembre 1918, p. 115.

- ^ Hector Le Bon (1863-1935), doctor in de rechten in Leuven in 1885. Advocaat in Antwerpen, voorzitter van de Vlaamse Conferentie aldaar en medeoprichter in 1899 van de Bond der Vlaamsche Rechtsgeleerden. Was secretaris van de tuchtraad tijdens het batonnaat van Alphonse Ryckmans. [Jan Verstraete]

laborateurs wilden optreden zich door hem lieten machtigen (“*couvrir par lui*”).⁵² Dat was een verregaande beslissing die inhield dat Ryckmans, mogelijks, de vrije keuze van raadsman van een betichte in het gedrang kon brengen. In zijn openingstoespraak op de algemene vergadering van de orde van 25 november zong de stafhouder de lof van de advocaten die zich met succes tegen de Duitse bezetting hadden verzet en memoreerde hij piëteitsvol de overledenen. Hij besloot met te betreuren “*que quelques rares avocats se soient compromis dans l’activisme, mais (...) que le barreau ne se sent pas atteint*”.⁵³ Ryckmans werd met 52 van de 69 uitgebrachte stemmen opnieuw tot stafhouder gekozen. Ook Le Bon bleef in de raad als secretaris van de orde.⁵⁴

Aansluitend op die algemene vergadering hield de nieuw verkozen tuchtraad zijn eerste zitting. Hij ging onmiddellijk over tot de orde van de dag: de beteugeling van het activisme. De raad besloot om meteen bij de onderzoeksrechters alle gegevens op te vragen die op de deelname van Antwerpse advocaten aan het activisme konden wijzen. Hij besliste⁵⁵ daarenboven onmiddellijk vier advocaten preventief niet meer op het tableau te vermelden: Albert Van Steenberghe,⁵⁶ Adelfons Henderickx, Henry Quakkelaar⁵⁷ en Jozef Van den Broeck.⁵⁸ Voor Henderickx en Quakkelaar stelde dat in feite geen probleem want die hadden in het afgelopen

— 52 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 18 novembre 1918, p. 116.

53 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, procès-verbal de l’assemblée générale de l’ordre des avocats à Anvers du 25 novembre 1918, p. 116.

54 S. Verstraete, *Samenstelling raad 1812-2012* [...], p. 313.

55 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 25 novembre 1918, p. 117.

56 Albert Petrus Louis Van Steenberghe (Ninove, 7 augustus 1869– ?-?), moet zijn stage aan een andere balie gelopen hebben want hij werd op 17 oktober 1896 rechtstreeks op het tableau in Antwerpen opgenomen. Hij had een diploma van doctor in de rechten van 9 augustus 1893. AOAA, Procès-verbaux 1892-1905, séance du conseil de discipline du 17 octobre 1896, p. 147.

57 Henry Albert Felix Quakkelaar, doctor in de rechten in Leuven op 24 juli 1899 en opname op de lijst der stagiairs in Antwerpen op 14 oktober 1899. AOAA, Procès-verbaux 1892-1905, séance du conseil de discipline du 14 octobre 1899, p. 237. Verliet de balie in 1910 om opnieuw opgenomen te worden op 22 november 1912. AOAA, Procès-verbaux 1909-1913, séance du conseil de discipline du 22 novembre 1912, p. 416.

58 H.D. Mommaerts & P. van Hees, Broeck, *Jozef van den* (Antwerpen, 26 november 1870–’s Gravenhage, 25 november 1938), in: *NEVB* [...], p. 604; Y. Geenen & A. Vrints, *Jozef Van den Broeck, flamingant en informant (1870-1938)*, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 65, 2006, nr. 3, pp. 175-260. Medestichter van het activistisch blad *De Eendracht*, bestuurder in het Vlaams Ministerie van Rechtswezen. Was lid van de eerste Raad van Vlaanderen en één van de afgevaardigden van die Raad die op 3 maart 1917 ontvangen werden in Berlijn door de Duitse Rijkskanselier. Doctor in de rechten voor de centrale examenjury op 24 augustus 1895, opgenomen op de lijst der stagiairs in Antwerpen op 6 november 1895. AOAA, Procès-verbaux 1892-1905, séance du conseil de discipline du 6 novembre 1895, p. 95.

gerechtelijk jaar reeds zelf al om hun weglating van het tableau gevraagd, maar voor de twee andere advocaten was dat in feite onwettig: de wet voorzag geen voorlopige weglating zonder enige vorm van proces.

Daarnaast besliste de raad ook om de tuchtvervolging ten laste van Edouard Geùens⁵⁹ die al tijdens de oorlog was aangevat, maar die ingevolge de staking uit solidariteit met het hof van beroep van Brussel was opgeschort, verder te zetten en een bijkomende betichting toe te voegen: "*celle d'avoir continué à compromettre la dignité de l'ordre par son attitude devant les tribunaux allemands.*"⁶⁰ De feiten waarvoor Albert Van Steenberghe zou vervolgd worden, werden ook al door de tuchtraad omschreven. Hij zou vooreerst een publieke functie en een ambt, verkregen van de vijand, hebben uitgeoefend en daarenboven gunsten hebben gekregen die hem toelieten wapens te dragen. Ook zou hij in publieke toespraken in Bern en Genève ten gunste van de vijand gepleit hebben. Hij zou het standpunt van de neutraliteit van de Belgische staat bestreden en bekritiseerd hebben. Ten slotte zou hij de vijand met raad en "*autrement*" behulpzaam geweest zijn. Daarnaast waren er nog twee betichtingen van tuchtrechtelijk gemeenrecht, de vervalsing van een kwijting en de bedreiging met een revolver van een belastingontvanger en een cliënt. Quakkelaar zou zich moeten verantwoorden omdat hij een benoeming door de Duitsers tot politierechter geaccepteerd had, het ambt werkelijk had uitgeoefend en ook een aanstelling tot gouwheer⁶¹ in de activistische bestuursstructuren had aanvaard. Zo zou hij gemene zaak met de vijand hebben gemaakt en samengezworen hebben tegen de Belgische instellingen. Ook Leon Aldernaght⁶² zou voor de raad moeten verschijnen omdat hij gedurende geheel de oorlog zijn kantoor door een zgn. zaakwaarnemer van cliënteel had laten voorzien, – dat was toen ook al ten strengste verboden⁶³ –, zijn kinderen naar een school van de vijand had gestuurd⁶⁴, zich had laten betalen om de uitvoering van de doodstraf tegen een Belg door de Duitsers te voorkomen en in een rechtsge-

— 59 Edouard Geùens, geboren in Brugge, doctor in de rechten aan de ULB op 12 juli 1901, was advocaat in Brugge geweest en werd op 17 maart 1914 opgenomen op het tableau in Antwerpen. AOOA, Procès-verbaux 1913-1914, séance du conseil de discipline du 17 mars 1914, p. 47.

60 AOOA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 25 novembre 1918, p. 118.

61 Lidmaatschap van de activistische raad die de bedoeling had in de plaats te treden van de provincieraad.

62 Leon Aldernaght, doctor in de rechten in Leuven op 20 juli 1887, opname op de lijst der stagiairs te Antwerpen op 24 oktober 1887 met als patroon Mr. Verbeeck. AOOA, Procès-verbaux 1884-1892, séance du conseil de discipline du 24 octobre 1887, p. 131.

63 P. Vermeylen, *Règles et Usages* [...], p. 105. Het verbod om samen te werken met zaakwaarnemers, zakenrondelaars, '*agents d'affaires*' bestaat nog steeds: J. Stevens, *Advocatuur* [...], p. 388 en vnl. p. 1068. Zie ook artikel 728§4 Ger. W.

64 Welke de precieze feiten van deze betichting waren, werd noch tijdens de debatten voor de tuchtraad, noch bij de uitspraak verduidelijkt.

ding openlijk voor Duitse rechtsinstanties verschenen was, nadat de werking van het Belgisch gerecht opgeschort was.

De raad kondigde tezelfdertijd aan dat er een onderzoek zou geopend worden naar de gedragingen tijdens de oorlog van de advocaten Emiel Wildiers,⁶⁵ Adolphe Kemna,⁶⁶ Edouard De Bougne⁶⁷ en Felix Maes⁶⁸, "*relativement à des menées activistes*". Ook Herman Schenck⁶⁹ zou zich moeten verantwoorden voor zijn medewerking aan *Het Beursblad*⁷⁰ dat onder Duitse controle was blijven verschijnen. Ten slotte zou ook Henri De Ravenne⁷¹ opgeroepen worden, omdat hij de advocaat gebleven was van kranten die onder de Duitse censuur waren blijven verschijnen.⁷²

Op de zitting van 30 november 1918 gaf Schenck toe dat hij meegewerkt had aan *Het Beursblad*, maar hij hield voor dat zijn artikelen van louter juridische aard waren geweest. De raad zou daar nog onderzoek naar doen.⁷³ Van de verdere

— 65 F. Van Campenhout, *Wildiers, Emiel* (Antwerpen, 25 december 1873–Boechout, 19 juni 1957), in: NEVB [...], pp. 3736-3737. Actief lid van de Nederduytsche Bond, tijdens WO I voorzitter van het Algemeen-Nederlandsch Verbond, distantieerde zich van het activisme en zal na de oorlog gemeenteraadslid in Antwerpen voor de Frontpartij worden. Werd in 1934 nog voorzitter van de Vlaamsche Conferentie der balie van Antwerpen in vervanging van Kamiel Van der Planken. Doctor in de rechten in Leuven op 13 oktober 1898 en opgenomen op de lijst der stagiairs in Antwerpen op 11 november 1898. AOAA, Procès-verbaux 1892-1905, séance du conseil de discipline du 11 novembre 1898, p. 109.

66 Adolphe Kemna, doctor in de rechten in Leuven op 24 juli 1907, had strafrecht en strafvordering in het Nederlands afgelegd, opname op de lijst der stagiairs in Antwerpen op 5 november 1907. AOAA, Procès-verbaux 1905-1909, séance du conseil de discipline du 5 novembre 1907, p. 12.

67 Edouard De Bougne, geboren in Hoogstraten, doctor in de rechten in Leuven op 10 oktober 1908, had strafrecht en strafvordering in het Nederlands afgelegd, opname op de lijst der stagiairs in Antwerpen op 13 januari 1909. AOAA, Procès-verbaux 1905-1909, séance du conseil de discipline du 13 janvier 1909, p. 14.

68 Felix Maes, geboren in 'Vieux-Dieu', doctor in de rechten in Leuven op 28 juli 1914, opname op de lijst der stagiairs in Antwerpen op 26 juni 1916 met als patroon Mr. Adelfons Henderickx. AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 26 juin 1916, p. 42.

69 Herman Schenck, geboren in Antwerpen op 17 augustus 1888, doctor in de rechten aan de ULB op 4 november 1912, opname op de lijst der stagiairs in Antwerpen op 23 december 1912 met als patroon Mr. Albert Monheim. AOAA, Procès-verbaux 1909-1913, séance du conseil de discipline du 23 décembre 1912, p. 424.

70 Het betreft, *Het Beursblad van Antwerpen: financiën en staathuishoudkunde*, een sinds 1893 in Antwerpen verschijnend blad.

71 Henri De Ravenne, geboren in Antwerpen, doctor in de rechten in Leuven op 24 juli 1882, opname op de lijst der stagiairs in Antwerpen op 6 november 1882. AOAA, Procès-verbaux 1869-1884, séance du conseil de discipline du 6 novembre 1882, p. 244.

72 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 25 novembre 1918, pp. 118-119.

73 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 30 novembre

afwikkeling van deze zaak is er echter geen spoor meer teruggevonden. Dat is vermoedelijk te wijten aan het feit dat Schenck nadien niet meer in het land verbleef. De raad stelde immers later vast dat Schenck geen advocatenkantoor meer in België had en in bezet Duitsland een met het beroep van advocaat onverenigbare functie uitoefende. Daarom werd hij op 17 november 1919 ambtshalve van het tableau weggelaten.⁷⁴

Over Kemna zegt het verslagboek dat hij toegaf dat hij het eerste manifest van september 1916⁷⁵ voor de heropening door de Duitsers van de vernederlandste Vlaamse Hoogeschool in Gent had ondertekend, maar dat hij formeel geweigerd had het tweede te ondertekenen. Hij ontkende ook ten stelligste meegewerkt te hebben aan een onderzoek dat naar aanleiding van de anti-activistische tegenmanifestatie van 3 februari 1918 was gevoerd.⁷⁶ Op 3 februari 1918 had er in de Handelsbeurs, aan de Meir in Antwerpen, een meeting plaatsgevonden waar de Raad van Vlaanderen, het hoogste activistisch gezagsorgaan, een volksraadpleging hield. De Raad deed dat op bevel van de bezettingsmacht om zo de steun van de bevolking te bewijzen⁷⁷ voor de zelfstandigheid van Vlaanderen die door de Raad in het geheim op 22 december 1917 was uitgeroepen.⁷⁸ Op die vergadering volgden hevige tegenbetogingen⁷⁹ die volgens Louis Franck de neergang van het activisme inluiden.⁸⁰ Van activistische zijde werd er een onderzoek naar de organisatie van die tegenbetoging gevoerd. Dat leidde tot een activistische repressie waarbij het Vlaamsch Propagandabureau, dat in Antwerpen door o.m. Lode Craeybeckx⁸¹ geleid werd, lijsten met aanstokers opgesteld had die aan de

1918, p. 120.

74 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 17 novembre 1919, pp. 174-175.

75 A. Vrints, *Bezette Stad. Vlaams-nationalistische collaboratie in Antwerpen tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Brussel, 2002, p. 93.

76 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 30 novembre 1918, p. 121.

77 A. Vrints, *Bezette Stad [...]*, pp. 126-131.

78 D. Vanacker, *Van activist tot antifascist. Leo Augusteyns en het Vlaams-nationalisme*, Gent, 2008, p. 511.

79 A. Vrints, *Bezette Stad [...]*, p. 130.

80 A. Vrints, *Bezette Stad [...]*, pp. 132 en 134.

81 M. Ruys & G. Garré, *Craeybeckx, Lode (eigenlijk François F.L.)*, (Antwerpen, 24 november 1897–Antwerpen, 25 juli 1976), in: *NEVB [...]*, pp. 817-818. Activistisch studentenleider, later advocaat in Antwerpen, volksvertegenwoordiger voor de BWP en burgemeester van Deurne, nadien van Antwerpen. Lode Craeybeckx was toen student in Gent en van Gent naar Antwerpen teruggekeerd. Hij was sedert de lente van 1918 in dienst van het Centraal Vlaamsch Propagandabureau dat, gefinancierd door de Duitsers en geleid door Karel Waternaux, de activistische propaganda voor de Raad van Vlaanderen verzorgde. Hij was actief in de Antwerpse afdeling, het Vlaamsch Propagandabureau (VPB), die onder meer tot doel had de activistische achterban in kaart te brengen en de werking ervan te coördineren, L. Vandeweyer, *Centraal*

Duitsers overgemaakt zouden worden.⁸² De deportatie van Louis Franck naar Duitsland zou trouwens het gevolg daarvan geweest zijn.

Maes en De Bougne gaven toe dat zij tot in oktober 1916 lid waren geweest van de Hoogeschoolbond en het manifest ervan ondertekend hadden. Zij verklaarden echter tegelijkertijd met Emiel Wildiers ontslag te hebben genomen toen bleek dat de Belgische regering in ballingschap in Le Havre de oprichting van de Vlaamsche Hoogeschool had afgekeurd.⁸³ De Hoogeschoolbond was in juni 1916 gesticht door onder meer Adelfons Henderickx. Hij organiseerde aanvankelijk twee handtekeningacties onder Vlaamse intellectuelen om de door de Duitsers geplande Vlaamsche Hoogeschool in Gent te propageren. De eerste leverde slechts 166 handtekeningen op. In het najaar 1916 volgden echter propagandameetings en een nieuwe actie leverde 3 000 handtekeningen op.⁸⁴

Op de zitting van de tuchtraad van 4 december 1918 werden in de zaak Geûens de getuigen 'tegen' gehoord en op de zitting van 5 december de getuigen 'voor'. Ook procureur des konings van Antwerpen Emile Jacobs kwam een verklaring afleggen. Geûens nam zelf zijn verdediging waar. Op 7 december werd de beschikking uitgesproken.⁸⁵ De feiten ten laste van Geûens bleken hoofdzakelijk van gemeen recht te zijn, maar de raad tilde toch uitermate zwaar aan het feit dat Geûens een strafklacht tegen een Belgische politieagent had neergelegd bij de bezettingsmacht en niet bij de Belgische gerechtelijke autoriteiten. Geûens had voorgesteld dat Duitse richtlijnen een dergelijke procedure voorschreven. De raad ondervroeg daarover de procureur des konings wat de raad ertoe deed besluiten dat dit verweer ongegrond was. Maar ten overvloede overwoog de raad nog dat, zelfs als dat zo geweest zou zijn, een Belgische advocaat zijn medewerking niet had mogen verlenen aan een door de bezetter opgelegde procedure. Twee leden van de raad stemden voor een schorsing van één jaar, al de andere voor de schrapping van Geûens van het tableau.

Vlaamsch Propagandabureau, in: NEVB [...], pp. 705-706 en D. Vandenbroucke, *Dansen op een vulkaan. Victor J. Brunclair als representant van de activistische tegentraditie in de Vlaamse letteren*, doctoraal proefschrift, Antwerpen, 2012, p. 130.

82 A. Vrints, *Bezette Stad [...]*, pp. 138-140.

83 A.O.A.A., Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 30 novembre 1918, p. 121.

84 J. Vaneycken & P. van Hees, *Vlaamse Hoogeschoolcommissies*, zie *Hoogeschoolbond van 1916 (Bond ter bevordering van de Vlaamsche Hoogeschool te Gent)* (pp. 3454-3455), in: NEVB [...], pp. 3453-3456.

85 A.O.A.A., Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 7 décembre 1918, pp. 122-124.

In de tuchtraad ontspon er zich vervolgens een discussie over een vraag die Frans Cursters⁸⁶ had gesteld. Hij trad op als raadsman van meerdere Vlamingen die bij het activisme betrokken waren en kreeg daarvoor heel wat verwijten van zijn confraters toegestuurd. Hij wenste van de raad een duidelijke uitspraak over de toelaatbaarheid van het verdedigen van incivieken, zeker als die van verraad beschuldigd werden. Eén lid van de raad was van oordeel dat alle advocaten dergelijke opdrachten moesten weigeren en dat de verdedigers ambtshalve door de stafhouder moesten aangesteld worden. Een ander lid was daar tegen omdat toch ook in de omringende landen "*des avocats de premier ordre*" de verdediging van spionnen en landverraders op zich hadden genomen. De secretaris van de orde Hector Le Bon wees erop dat de vrije keuze van een raadsman heilig was, dat zelfs de wetgever hieraan nog nooit getornd had en alleen maar tussengekomen was wanneer elke mogelijkheid tot verdediging had ontbroken. De geanimeerde discussie in de raad was grotendeels het gevolg van het feit dat de stafhouder op de eerste zittingen na de wapenstilstand, op 18 en 25 november 1918, had laten verstaan dat hij de vrije keuze van raadsman voor "*des gens inculpés de trahison, d'accaparement, de commerce avec l'ennemi*" niet opportuun achtte. Hij had gezegd dat hij verkoos zelf tot ambtshalve aanstellingen van advocaten over te gaan en dat hij van vrij gekozen advocaten verwachtte dat zij zich van zijn fiat zouden laten voorzien.⁸⁷ Maar de raad nam nu een beslissing die erop neer kwam dat de advocaat die verdediging kon opnemen nadat hij alleen maar het advies van de stafhouder daarover had ingewonnen. De raad beseftte dat die beslissing regelrecht inging tegen de eerdere ferme taal van de stafhouder. Sommige leden van de raad stelden daarom voor een motie van behoud van het vertrouwen in de stafhouder aan te nemen. Dat wees Ryckmans zelf af, omdat hij ervan overtuigd was dat hij steeds het vertrouwen van de raad was blijven genieten. Hij beklemtoonde daarenboven dat hij er zich goed van bewust was dat zijn advies "*ne sera jamais une injonction*" en slechts het gewicht van een goede raad zou hebben.⁸⁸

- > Fernand Walton was geboren in gent, behaalde het diploma van doctor in de rechten aan de Rijksuniversiteit in Gent op 16 juli 1885. Werd advocaat in Antwerpen en was stafhouder van oktober 1919 tot september 1921. [AOAA]

— 86 Frans Cursters, geboren in Lier, doctor in de rechten in Leuven op 11 oktober 1895, opname op de lijst van de stagiairs in Antwerpen op 6 november 1895. AOAA, Procès-verbaux 1892-1905, séance du conseil de discipline du 6 novembre 1895, p. 95.

87 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 18 novembre 1918, pp. 115-116.

88 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 7 décembre 1918, p. 125.

Op de zitting van de raad van 21 december 1918 vroeg oud-stafhouder Jean Jans, de advocaat van Albert Van Steenberghe, uitstel om een verslag over "*l'état mental*" van zijn cliënt te kunnen voorbrengen. Dat uitstel werd toegestaan. Ook een door Adelfons Henderickx gevraagd uitstel werd toegestaan. De zaak Aldernaght werd behandeld. Hij nam zelf zijn verdediging waar. De raad besliste hem een schorsing van één jaar op te leggen, "*à la majorité absolue*".⁸⁹ Op 24 december werd de sententie uitgesproken. Aldernaght bleek twee keer een provisie van 500 frank te hebben ontvangen "*pour s'intéresser du sort*" van twee Belgen die door een Duitse krijgsraad wegens spionage voor het vaderland terdoodveroordeeld waren. Maar hij had zelf de zaak niet gepleit omdat hij daarvoor geen toestemming van de Duitse krijgsraad had gekregen. Zijn tussenkomst had zich enkel beperkt tot het verstrekken van enkele inlichtingen over de betichten aan de ambtshalve door de krijgsraad aangestelde verdediger en tot het indienen van een vruchteloos gebleven verzoek om gratie. Aldernaght was er, volgens de raad, van op de hoogte dat er een comité van advocaten bestond dat voor die krijgsraden mocht pleiten.⁹⁰ Die advocaten deden dat 'pro deo' en behaalden vaak succes. Dat hij zich had laten betalen voor tussenkomsten die hij uit vaderlandsliefde gratis had moeten verlenen, werd als een deontologische tekortkoming beschouwd. Aldernaght bleek daarenboven meerdere keren te hebben gepleit, zowel in strafzaken als in burgerlijke zaken, voor de Duitse rechtbank die opgericht was nadat en omdat de Belgische rechtbanken hun werkzaamheden hadden gestaakt. Hij voerde aan dat hij niet op de hoogte was geweest van het feit dat de tuchtraad daarover een verbodsbepaling had uitgevaardigd. De raad veegde dit argument van de tafel want, zelfs als dat het geval geweest zou zijn, had hij zijn geweten moeten raadplegen "*qui lui aurait nettement indiqué la ligne à suivre*". Een schorsing van een jaar werd als een adequate bestraffing beschouwd. Daarbij werd rekening gehouden met zijn vlekkeloos tuchtverleden gedurende 31 jaar aan de balie en met de spijt die Aldernaght de zitting had betoond.⁹¹ Léon Aldernaght bleef nog tot in 1934 aan de balie. Op diezelfde zitting handhaafde de raad tegen Kemna alleen nog maar de betichting, "*d'avoir fait cause commune avec l'ennemi*", meer specifiek door het eerste manifest voor de vervlaamsing van de Gentse Hoogeschool ondertekend te hebben. Felix Maes en Edouard De Bougne werden in betichting gesteld omdat zij de twee manifesten voor de Vlaamsche Hoogeschool ondertekend hadden en lid waren geweest van de Hoogeschoolbond.⁹²

— 89 AOOA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 21 décembre 1918, pp. 126-127.

90 Voor Antwerpen ontbreken de gegevens over een dergelijk comité. In Brussel werd dat geleid door de Leuvense professor en latere Brusselse stafhouder Louis Braffort. Zie hierover: Th. Braun, *Le Défenseur devant les conseils de guerre allemands*, in: S. Dotremont e.a. (eds.), *Le Bâtonnier Louis Braffort. Défenseur et martyr des libertés spirituelles*, Bruxelles, s.d., pp. 47-57.

91 AOOA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 24 décembre 1918, pp. 127-128.

92 AOOA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 24 décembre

Op 7 januari 1919 werd de zaak van Adelfons Henderickx behandeld. Mr. Albert Van de Vorst pleitte voor hem. De raad besliste om Henderickx van het tableau te schrappen. De tuchtzaak tegen Albert Van Steenberghe werd onbepaald uitgesteld. In zijn strafzaak had onderzoeksrechter Joseph Lamproye blijkbaar een wetsdokter aangesteld om zijn geestestoestand te laten onderzoeken. De raad wilde dat verslag afwachten.⁹³ De raad opende een onderzoek ten laste van Edouard Van Lil⁹⁴ “*sur des accointances imputées (...) avec des organismes établis par le pouvoir occupant*”. De raad besliste ten slotte, zonder verdere motivering, de zaak De Ravenne zonder gevolg te laten.⁹⁵

In de zitting van de raad van 18 januari 1919 werd de inbetichtingstelling van Emiel Wildiers geredigeerd.⁹⁶ De eerste betichting was dat hij op 16 januari 1916 publiekelijk was opgekomen voor de dichter René De Clercq en voor de doctor in de Germaanse filologie Antoon Jacob, die allebei, door de Belgische regering in ballingschap, uit hun functie van atheneumleraar ontslagen waren om houdingen en handelingen die later als activisme zouden omschreven worden. Om de ‘gebroodroofde’ flamingante leraren te steunen, werden meermaals adhesielijsten in goedgezinde kranten gepubliceerd. Wildiers’ naam kwam op zo een lijst voor. Hem werd ook verweten dat hij zeer actief propaganda zou hebben gemaakt voor de heropening en de vernederlandsing van de Vlaamse Hoogeschool in Gent. Dat zou, volgens de raad, blijken uit het feit dat hij op een propagandameeting in het atheneum van Antwerpen op 17 september 1916⁹⁷ het woord had gevoerd. Verder werd hem verweten dat hij meegewerkt had aan de bladen *Dietsche Stemmen*⁹⁸ en

1918, p. 131.

93 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 7 janvier 1919, p. 134.

94 Edouard Van Lil, geboren in Antwerpen, doctor in de rechten in Leuven op 15 juli 1891. AOAA, Procès-verbaux 1884-1892, séance du conseil de discipline du 9 octobre 1891, p. 315.

95 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 7 janvier 1919, p. 135.

96 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 18 janvier 1919, p. 135.

97 De raad spreekt ten onrechte van 17 december 1917. Die vergadering greep op 17 december 1916 plaats: H.J. Elias, *25 jaar Vlaamse Beweging 1914-1939, eerste deel, De eerste wereldoorlog en zijn onmiddellijke nasleep Augustus 1914/1919*, Antwerpen, 1969, p. 54; D. Vanacker, *Van activist tot antifascist [...]*, p. 481.

98 P. van Hees, *Dietsche Stemmen, Tijdschrift voor Nederlandsche Stambelangen*, in: *NEVB [...]*, p. 952. Het tijdschrift was in 1915 in Utrecht gesticht. Het was van Grootneerlandistische strekking en streefde naar een zelfstandig Vlaanderen.

*De Stroom*⁹⁹ en ten slotte dat hij zijn kandidatuur zou hebben gesteld of minstens een kandidatuur van de vijand zou hebben aanvaard, om professor te worden aan l'Institut Supérieur de Commerce à Anvers.¹⁰⁰

Al tijdens de oorlog was de raad van de orde het gedrag van Wildiers, Maes en De Bougne nauwgezet blijven volgen maar toen had hij geen sancties getroffen. De raad stelde zo op 3 november 1915 vast dat Wildiers, als voorzitter van het Algemeen Nederlandsch Verbond (ANV)¹⁰¹, een brief naar de Duitse administratie had gestuurd om te protesteren tegen het feit dat, in strijd met de taalwet in bestuurszaken van 22 mei 1878 en met artikel 43 van de Conventie van Den Haag van 1907,¹⁰² tal van bestuurlijke documenten in het Duits waren opgesteld. Dat protest kon als een overtreding worden beschouwd van het verbod om contact te hebben met de bezetter.¹⁰³ Het verslag van de zitting van de tuchtraad van 22 december 1915 bevat ook een mededeling van de stafhouder over een aankondiging in *De Nieuwe Courant*¹⁰⁴ van 30 oktober 1915. Deze Nederlandse krant meldde dat er in Vlaanderen een nieuwe periodiek *Dietsche Stemmen* zou gaan verschijnen "à laquelle le journal attribue des tendances dont le patriotisme belge ne pourrait s'accommoder. Le nom de Mter Wildiers est relaté parmi les collaborateurs de cette revue." De raad besloot daarover uitleg aan Wildiers te vragen.¹⁰⁵ Op de zitting van 10 januari 1916 verscheen Wildiers voor de raad. Na zijn toelichting besliste de raad de zaak zonder gevolg te laten.¹⁰⁶ Wildiers schreef daarover later nog een brief aan de stafhouder die daarvan op 21 februari 1916 lezing gaf. De

— 99 A. Baeyens & M. Somers, *Stroom, De, Algemeen Maandschrift voor Vlaanderen*, in: NEVB [...], p. 2877. Activistisch tijdschrift dat in het laatste oorlogsjaar in Antwerpen verscheen. De medewerkers waren o.a. Herman Vos, Paul Van Ostaijen, Antoon Jacob, Eugène De Bock, Marten Rudelsheim e.a. die allen in het activisme stonden.

100 Het Institut Supérieur de Commerce de l'État aan de Schildersstraat in Antwerpen werd tijdens de oorlog gesloten. De activisten wensten het in 1917 te heropenen als een verneerlandst instituut: het Hooger Handelsgesticht van Antwerpen. Zij zochten daarvoor professoren. Zie: A. Vrints, *Bezette Stad* [...], pp. 160-162.

101 F. Vanberne, *Algemeen-Nederlands Verbond*, in: NEVB [...], pp. 249-252, in 1895 door Hippoliet Meert gesticht.

102 Dat artikel verplichtte de bezettingsmacht de wetgeving van het bezette land te respecteren, behalve in geval van 'absolute noodwendigheid' voor de belangen van de bezetter.

103 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 3 novembre 1915, pp. 33-34.

104 Een Haags ochtend- en avondblad dat sinds 1 januari 1901 verscheen en opgericht was om de belangen van de industriëlen te behartigen: J. Vandenplasse, *Kroniek van de Nederlandse dagblad- en opiniepers*, Amsterdam, 2005, p. 41.

105 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 22 décembre 1915, pp. 36-37.

106 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 10 janvier 1916, p. 37.

raad nam er zonder commentaar akte van.¹⁰⁷ Op 13 november 1916 signaleerde de stafhouder dat hij brieven van Wildiers, Maes en De Bougne ontvangen had waarin ze “*déclarent se dégager du groupe de protagonistes de l’université flamande créée à Gand par l’occupant*”.¹⁰⁸

De zaak ten laste van Van den Broeck werd op 18 januari 1919 bij verstek behandeld en de raad sprak daarna onmiddellijk de sententie uit. Van den Broeck werd verweten dat hij zich naar Berlijn begeven had en er gemene zaak met de vijand had gemaakt, “*pour y conspirer avec celle-ci contre les institutions belges*”. Daarenboven had hij een aanstelling aanvaard in “*les ministères ou organismes séparatistes*”. Die aanstellingen werden in de motivering toegelicht: het betrof de Raad van Vlaanderen en het Vlaamsch Ministerie van Rechtsweezen. De reis naar Berlijn had hij als lid van een delegatie van de Raad van Vlaanderen ondernomen.¹⁰⁹ De feiten werden bewezen verklaard, ook omdat ze “*de notoriété publique*” waren. Zij werden stuk voor stuk als ernstige tekortkomingen aan de deontologische plichten van een advocaat beschouwd die de schrapping van het tableau verantwoordden.¹¹⁰

Ook de zaak Kemna werd op 18 januari 1919 behandeld. Hij werd verdedigd door Mr. Emiel Schiltz en kreeg een schorsing van twee maanden opgelegd. Vervolgens werd de zaak Maes opgeroepen. Die verdedigde zichzelf en werd vrijgesproken, bij gebrek aan voldoende bewijs. Ook De Bougne bepleitte zijn zaak zelf, waarna de raad de zaak in beraad nam. Daarna sprak de raad de sententie in de zaak Henderickx uit. De raad stelde vooreerst vast dat die met een besluit van de Generalgouverneur van 8 augustus 1918 tot secretaris-generaal van het Vlaamsch Ministerie van Rechtsweezen was benoemd. Henderickx was door de Generalgouverneur daarenboven aangesteld tot ere-raadgever van de Vlaamse Mijnenraad. Henderickx had als verweer aangevoerd dat het zijn enige bedoeling geweest was bij het aanvaarden van die aanstellingen, de Vlaamse zaak te dienen, “*le grand objectif de toute son existence*”. Dat kon hij niet beter dan door die belangrijke functies uit Duitse handen te houden. Als bewijs van zijn geloofwaardigheid daarover verwees hij naar zijn financiële onthechting: de verloning die hij daarvoor gekregen had, lag beduidend lager dan wat hij als advocaat had kunnen verdienen. Hij wees nog op zijn meer dan dertig jaar vlekkeloze staat van dienst als advocaat. Henderickx stelde ook nog dat de betichtingen, en zeker de eerste, aan de rechtsmacht van de raad ontsnapten, nu hij, bij het aanvaarden

— 107 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 21 février 1916, p. 38.

108 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 13 novembre 1916, p. 53.

109 A. Vrints, *Bezette Stad [...]*, p. 229.

110 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 18 janvier 1919, pp. 135-136.

van de aanstelling tot secretaris-generaal, op 14 augustus 1918, zijn weglating van het tableau als advocaat al had gevraagd. Dat argument veegde de raad van de tafel met de overweging dat, als het al zo was dat een advocaat vrij zijn weglating kon vragen, dat niet inhield dat hij zich daardoor kon onttrekken aan de ordinale controle over daden gesteld toen hij nog lid van de balie was. De raad merkte trouwens op dat de aanstellingen van Henderickx al een feit waren toen hij zijn weglating vroeg. De raad verklaarde dat Henderickx ernstig aan zijn verplichtingen als Belg en aan zijn eed van getrouwheid als advocaat tekort was gekomen, zodat hij van het tableau moest geschrapt worden.¹¹¹

Op 1 februari werd de sententie inzake De Bougne uitgesproken. Hij had het manifest, aan Generalgouverneur von Bissing gericht, om de Vlaamsche Hoogeschool in Gent te (her)openen, ondertekend. Dat op zich vond de raad al een grove tekortkoming aan zijn plichten als advocaat. Dat was immers de hulp inroepen van de vijand, de *“violateur du sol national”*, die tal van grove misdaden tegen Belgische onderdanen had begaan. Het ondertekenen van het manifest hield daarenboven de erkenning in dat de macht die de bezetter geïsurpeerd had, hem legitiem toekwam. Als verzachtende omstandigheid werd aanvaard dat De Bougne alleen maar één manifest¹¹² had ondertekend en later zijn handtekening had teruggetrokken. Een straf van drie maanden schorsing werd opgelegd.¹¹³

De uitspraak in de zaak Kemna volgde ook op 1 februari. Die had het manifest ondertekend dat het Nationaal Studentenverbond¹¹⁴ aan de Generalgouverneur had gericht om de heropening en vervlaamsing van de Gentse Rijksuniversiteit

— 111 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 18 janvier 1919, pp. 136-137.

112 Er werden toen twee manifesten verspreid: één van de Katholieke Vlaamse Oud-Hoogstudentenbond en één van de Hogeschoolraad (later Hoogeschoolbond genaamd). Zie hierover: D. Vanacker, *Van activist tot antifascist [...]*, pp. 479-480.

113 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 1 février 1919, pp. 139-140.

114 Dat heette in feite het Nationaal Vlaamsch Studentenverbond. Het was in 1916 door Vlaamse studenten in Utrecht onder de leiding van Robert Van Genechten en Geo Van Tichelen, twee oud-leerlingen van het Antwerps Koninklijk Atheneum, gesticht. Het ijverde voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit. Zie: J. Brans & P. van Hees, *Nationaal Vlaamsch Studentenverbond (NVS)*, in: NEVB [...], p. 2154. Het NVS had op 12 juli 1916 een verklaring aan de Belgische regering in Le Havre gestuurd waarin het op de noodzakelijke vervlaamsing van de Gentse universiteit wees. Daarop aandringen mocht, volgens het NVS, het verbond niet kwalijk genomen worden door de leden-frontsoldaten omdat de leden-studenten, die niet onder de wapens waren, toch het recht hadden te studeren. Het NVS had geen apart manifest aan de bezetter gezonden: D. Vanacker, *Het activistisch Avontuur*, Gent, 1991, p. 121. Het zal hier dus om het manifest van de Hoogeschoolbond gaan, dat de leden van het NVS steunden. Het is immers moeilijk voor te stellen dat de vrijzinnige studenten Van Genechten en Van Tichelen het manifest van een Katholieke oud-studentenbond zouden gepropageerd hebben.

te bekomen. Dat werd onder dezelfde motivering als in de zaak De Bougne als verwerpelijk beschouwd. Het manifest had daarenboven expliciet de bevoegdheid van de Generalgouverneur erkend om in de plaats te treden van de koning (lees: uitvoerende macht). Als verzachtende omstandigheid aanvaardde de raad ook hier het feit dat Kemna alleen het eerste manifest getekend had en niet het tweede *"marquant ainsi le regret d'avoir eu la faiblesse de signer le premier"*. De raad nam daarenboven aan dat hij 'blindelings' getekend had, in goed vertrouwen in de advocaat die hem daartoe uitgenodigd had. Daarom werd hij voor 'slechts' twee maanden geschorst.¹¹⁵

Het is er het raden naar waarom Felix Maes vrijgesproken werd voor gelijkaardige feiten als deze die De Bougne drie maanden en Kemna twee maanden schorsing kostten. Misschien was het omdat hij pas in juni 1916 aan de balie was gekomen en mogelijk door het voorbeeld van zijn patroon, Adelfons Henderickx, – die toen voorzitter van de Hoogeschoolbond was –, misleid was geworden. Hij had hoe dan ook zijn handtekening al na een paar maanden teruggetrokken, wat volgens de raad kon wijzen op het afstand nemen van het gedachtegoed van zijn patroon.

Op de zitting van 1 februari 1919 werd de zaak Wildiers gepleit. Hij werd verdedigd door Frans Cursters. Een schorsing van zes maanden werd opgelegd. De raad besliste die dag ook Albert Van de Vorst¹¹⁶ op te roepen om zich te verantwoorden voor het feit dat hij de vrederechter van het kanton Borgerhout en notaris Meeus uit Borgerhout tijdens de bezetting bedreigd had met het neerleggen van een klacht bij de *"Président de la Zivilverwaltung"*.¹¹⁷ Zij zouden immers, ten onrechte volgens Van de Vorst, geweigerd hebben mee te werken aan de verzegeling en inventarisatie van een inboedel, in de periode dat de werking van het Belgisch gerecht opgeschort was.¹¹⁸

Op 8 februari werd de motivering in de zaak Wildiers kenbaar gemaakt. Wildiers kreeg het verwijt dat hij het hogeschoolmanifest had ondertekend waarin bij de Duitsers werd aangedrongen om de Gentse Universiteit te heropenen en te vernederlandsen. In het door hem ondertekende manifest was daarenboven ook gesteld dat de bezettingsmacht daartoe verdragsrechtelijk de bevoegdheid had.

— 115 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 1 février 1919, p. 141.

116 Albert Van de Vorst, geboren in Antwerpen, doctor in de rechten aan de ULB op 25 juli 1884, opname op de lijst der stagiairs in Antwerpen op 29 oktober 1884. AOAA, Procès-verbaux 1884-1892, séance du conseil de discipline du 29 octobre 1884, p. 4.

117 Dat was sinds einde 1916, Max Schramm (Maruim (Brazilië), 9 oktober 1861–Hamburg, 21 mei 1928), een Duitse jurist en senator die in opvolging van Friedrich Sthamer, Präsident der Zivilverwaltung für den Provinz Antwerpen was geworden.

118 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 1 février 1919, p. 142.

Tevens werd hem verweten dat hij op 17 september 1916, op een meeting in het atheneum in Antwerpen de door de Duitsers besliste heropening had toegejuicht. Bezwarend was ook dat die meeting enkel had kunnen doorgaan omdat de bezetter er de toelating voor gegeven had. Dat hield de goedkeuring in van een onaanvaardbare inmenging door de vijand in de binnenlandse politiek. De raad vond dat des te verwerpelijker, omdat er voorrechten van de onderdrukker verkregen werden, op een moment dat de rest van het land onder diens wreedheden gebukt ging.

Het verweer van Wildiers dat hij de Belgische instellingen niet had willen afvalen door zijn handelen en zijn goedkeuring van Duitse beslissingen, want dat de bevoegdheid van de Duitsers om te handelen gesteund was op de afwezigheid van een Belgische regering en op de bepalingen van het "*Droit des Gens*",¹¹⁹ werd door de raad afgedaan als "*une vaine tentative d'endormir des scrupules trop justifiés*". Het feit dat Wildiers, onmiddellijk na de heropening van Gent, zijn steun had ingetrokken toen hij op de hoogte was gebracht van de afwijzing daarvan door de Belgische regering in Le Havre, werd wel als een verzachtende omstandigheid aanvaard, vooral omdat de publiciteit rond zijn terugtrekken de aanleiding was geweest voor 32 anderen om ook hun handtekening terug te trekken. Wildiers' medewerking aan *Dietsche Stemmen* werd niet bewezen verklaard, omdat bleek dat hij zich al van het blad gedistantieerd had voor het verschenen was. Maar Wildiers had in oktober 1917 zijn medewerking wel toegezegd aan het blad *De Stroom*, dat geleid werd door "*des activistes manifestement traîtres à la Patrie*". Wildiers had voor de raad gepleit, dat het blad bij de start geen enkele politieke ambitie had maar enkel een cultureel en wetenschappelijk doel diende. Vanaf het moment dat hij beseftte dat zulks niet meer het geval was, had hij zijn medewerking stopgezet. Wildiers stelde dat er daarenboven geen enkel bewijs aanwezig was dat hij zou gesolliciteerd hebben om professor aan "*l'institut de commerce*" in Antwerpen te worden en dat hij een dergelijke aanstelling in elk geval zou geweigerd hebben. Zonder verdere verduidelijking van wat hij nu bewezen vond of niet, sprak de raad een schorsing van zes maanden uit.¹²⁰

Op de zitting van 22 februari 1919 werd de zaak van Henry Quakkelaar opgeroepen. Hij was al op 15 november 1918 als politierechter afgezet. Procureur-generaal Jacobs van het hof van beroep in Brussel had ambtshalve beroep aangetekend tegen de 540 vonnissen die Quakkelaar sinds zijn aanstelling, einde januari 1918, uitgesproken had.¹²¹ Quakkelaar was aangehouden en zat in voorhechtenis. Hij verscheen voor de raad zonder advocaat en verklaarde zich niet te kunnen ver-

— 119 Wildiers zal verwezen hebben naar artikel 43 van het Verdrag van den Haag van 1907 dat de bezetter toeliet en oplegde in afwezigheid van de regering het land verder te besturen.

120 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 8 février 1919, pp. 143-144.

121 A. Vrints, *Bezette Stad* [...], p. 139.

dedigen. Hij erkende wel dat de hem ten laste gelegde feiten zich hadden voorgedaan, maar stelde dat zij niet strafbaar waren.¹²² Het door hem gevraagde uitspel werd niet toegestaan. Daarop sprak de raad onmiddellijk de sententie uit. Quakkelaar werd verweten dat hij zich door de Duitsers had laten benoemen tot politierechter in Antwerpen en dat hij kandidaat was geweest voor en ook verkozen was in de Gouwraad van de provincie Antwerpen, de activistische instelling die, met steun van de Duitsers, de provincieraad moest vervangen. Quakkelaar had ook voorgehouden dat de tuchtraad zonder rechtsmacht was, omdat hij reeds op 4 februari 1918 zelf zijn weglating van het tableau had gevraagd en hij dus geen advocaat meer was. De raad verklaarde dat hij in ieder geval over feiten van voor 4 februari kon oordelen. Quakkelaar bleek al op 24 januari 1918¹²³ door de Generalgouverneur tot politierechter benoemd te zijn en op 3 februari had hij zich laten verkieszen tot lid van de activistische Gouwraad.¹²⁴ Quakkelaar had zich dus, met miskenning van zijn advocateneed, in dienst van de vijand ter beschikking gesteld voor politieke en gerechtelijke functies. Daarom sprak de raad de schrapping van Quakkelaar uit.¹²⁵

Ook tegen Edouard Bernays¹²⁶ werd een onderzoek geopend. Hij zou een persoon die één van zijn cliënten geslagen had omdat die er mee bedreigd had hem bij de Duitsers aan te geven, aan de Duitsers verklikt hebben.¹²⁷ Op 15 maart werd de zaak van Albert Van de Vorst behandeld. De vrederechter van Borgerhout¹²⁸ en notaris Meeus¹²⁹ werden als getuigen gehoord. De raad besliste Van de Vorst slechts een berisping te geven.¹³⁰ De zaak Bernays werd vervolgens opgeroepen. Hij werd verdedigd door Mr. Georges Fribourg en hij werd vrijgesproken.¹³¹ Bernays had de feiten toegegeven. Hij had inderdaad een officiële klacht neergelegd bij het Duits open-

— 122 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 8 février 1919, p. 144.

123 Ch. Laenens & L. Leemans, *De geschiedenis van het Antwerps gerecht*, Antwerpen, 1953, p. 671.

124 A. Vrints, *Bezette Stad [...]*, p. 229.

125 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 8 février 1919, p. 145.

126 Edouard Bernays, geboren in Antwerpen, doctor in de rechten aan de ULB op 15 juli 1895, opname op de lijst der stagiairs in Antwerpen op 7 oktober 1895. AOAA, Procès-verbaux 1892-1905, séance du conseil de discipline du 7 octobre 1895, p. 91.

127 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 8 février 1919, p. 146.

128 Dat was toen Jean L.C.M. Dierckxsens, vrederechter van 25 oktober 1909 tot 5 juni 1937, Ch. Laenens & L. Leemans, *De geschiedenis van het Antwerps gerecht [...]*, p. 675.

129 Carolus P.M.J.C. Meeus, notaris in Borgerhout van 1906 tot 1943. Ch. Laenens & L. Leemans, *De geschiedenis van het Antwerps gerecht [...]*, p. 719.

130 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 15 mars 1919, p. 147.

131 Ibidem.

baar ministerie maar de raad nam aan dat hij in een moment van *“une défaillance intellectuelle momentanée”* gehandeld had, *“vivant en contact continuuel avec l’occupant pour la défense des Belges traduits devant tribunaux militaires”*.¹³² Maar er bleek een tweede, vrijwel gelijkaardige zaak ten laste van Bernays op te duiken, voor feiten die hij deze keer samen met Louis De Decker¹³³ zou hebben begaan. Deze feiten werden aan de raad gesignaleerd door de Antwerpse onderzoeksrechter Ernest De Ridder.¹³⁴ Bernays zou zich, op verzoek van De Decker, tot de *“Staatsanwalt”* gewend hebben met de vraag bepaalde vervolgingen in te spannen. De Decker was op dat moment lid van de tuchtraad¹³⁵ en hij verliet de zaal tijdens de bespreking van die zaak, waarop de raad een onderzoek tegen beiden opende.

Op de zitting van 9 april werd ook de motivering van de sententie inzake Van de Vorst kenbaar gemaakt. Daaruit bleek dat Van de Vorst aan de vrederechter, die geweigerd had tot verzegeling van een nalatenschap over te gaan, gezegd had dat hij begrip had voor diens houding, maar dat hij, om zijn eigen beroepsverantwoordelijkheid te dekken, de voorzitter van de Zivilverwaltung daarvan in kennis zou moeten stellen. Aan notaris Meeus zou Van de Vorst gevraagd hebben om een inventaris op te stellen, erop wijzend dat, als hij zou weigeren zijn ambt te verlenen, hij dan verplicht zou zijn om bewarende maatregelen aan de Duitse autoriteiten te vragen. De raad nam aan dat het nooit de bedoeling geweest was om de magistraat of de notaris te bedreigen, maar hij was toch van oordeel dat Van de Vorst, boven het particuliere belang dat hij verdedigde, het algemeen belang had moeten laten primeren door de schorsing van de werkzaamheden van het gerecht tijdens die periode van de bezetting te respecteren. Daarom werd hij met een berisping gestraft. Er werd ook een nieuw onderzoek tegen Wildiers, De Bougne en Aldernaght geopend omdat zij, volgens een mededeling van het parket, een betichte voor een Duitse strafrechtbank verdedigd zouden hebben.¹³⁶ Op 16 april besliste de raad om Bernays en De Decker op te roepen.¹³⁷ In de andere zaak werden enkel nog De Bougne en Wildiers voor de raad gedaagd. Aldernaght werd niet meer verontrust.¹³⁸

132 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 9 avril 1919, p. 149.

133 Louis De Decker, geboren in Cork, Ierland, doctor in de rechten in Leuven op 18 juli 1882, opgenomen op de lijst der stagiairs in Antwerpen op 13 januari 1883. AOAA, Procès-verbaux 1869-1884, séance du conseil de discipline du 13 janvier 1883, p. 249.

134 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 5 avril 1919, p. 149.

135 S. Verstraete, *Samenstelling raad 1812-2012 [...]*, p. 313.

136 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 5 avril 1919, p. 150.

137 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 16 avril 1919, p. 152.

138 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 16 avril 1919,

Op de zitting van 10 mei 1919 werd de zaak Bernays-De Decker behandeld. De Decker bleek een beroep op Bernays te hebben gedaan om de vervolging uit te lokken door het Duitse openbaar ministerie van een zekere V. Uit het onderzoek van de raad bleek dat De Decker zich had laten leiden, "*uniquement par l'attitude antipatriotique de V. [et] que ses explications établissent qu'il a été de bonne foi*". De raad nam immers aan, dat wanneer De Decker een verkeerde interpretatie had gegeven aan het verbod om met instanties van de bezetter contact op te nemen, die enkel het gevolg kon zijn van de dubbelzinnigheid van de beslissing van de raad zelf. Daarom gaf de tuchtraad aan de stafhouder opdracht om zich bij De Decker en Bernays te verontschuldigen. De Decker werd vrijgesproken, Bernays eveneens, omdat volgens de raad de vrijspraak van De Decker automatisch deze van Bernays met zich mee moest brengen.¹³⁹ Ook de betichtingen tegen Wildiers en De Bougne werden zonder gevolg gelaten.¹⁴⁰

In die zitting besliste de raad ook om Edouard Van Lil op te roepen. Hij zou zich voor een cliënt tot de gerechtelijke instanties van de bezetter gewend hebben.¹⁴¹ Dezelfde dag besliste de raad ook om Georges De Bruyne¹⁴² en James Levita¹⁴³ op te roepen. Zij zouden een som geld betaald hebben aan Flor Heuvelmans,¹⁴⁴ – de "*soi-disant secrétaire général au Ministère de la Justice*" –, om gratie te verkrijgen in de zaak van hun cliënt, V.M., of toch minstens om een uitstel in zijn zaak te verkrijgen.¹⁴⁵ Hun zaak werd op de zittingen van 24 mei en 12 juni 1919 behandeld en gepleit door hun gezamenlijke raadsman, stafhouder Charles Bauss.

p. 152.

139 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 10 mai 1919, p. 153.

140 Ibidem.

141 Ibidem.

142 Georges De Bruyne, doctor in de rechten op 2 oktober 1896, opname op de lijst der stagiairs in Antwerpen, vermoedelijk op 4 november 1896 daar het verslag hierover niets vermeldt. Hij staat wel op het tableau van 1896-1897 tussen de stagiairs die die op dag opgenomen zijn. AOAA, Procès-verbaux 1892-1905, tableau, p. 156.

143 James Levita, geboren in Antwerpen, doctor in de rechten aan de ULB op 18 juli 1890, opname op de lijst der stagiairs in Antwerpen op 6 oktober 1890. AOAA, Procès-verbaux 1884-1892, séance du conseil de discipline du 6 octobre 1890, p. 274. Levita was lid van de raad van de orde geweest in 1915-1916 en 1916-1917. Zie S. Verstraete, *Samenstelling raad 1812-2012* [...], pp. 313-314.

144 Flor Heuvelmans, gewezen advocaat en voorzitter van de Vlaamsche Conferentie, was op 5 oktober 1913 tot politierechter in Antwerpen benoemd. Daaraan kwam een einde toen hij secretaris-generaal van het Vlaamse Ministerie van Rechtswezen (Justitie) werd. Zie, Ch. Laenens & L. Leemans, *De geschiedenis van het Antwerps gerecht* [...], p. 671.

145 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 10 mai 1919, p. 154.

Op de zitting van 12 juni 1919 wordt uiteindelijk de zaak ten laste van Albert Van Steenberghe behandeld. Hij werd nog steeds verdedigd door stafhouder Jean Jans. Het bleek dat Van Steenberghe zich in augustus 1917, met toestemming van de bezettingsmacht, naar Zwitserland had begeven. Daar had hij in Bern en in Genève voordrachten gegeven over de neutraliteit van België. Zijn bedoeling was aan te tonen dat België zich onder valse voorwendsels bij de oorlogvoerende partijen had aangesloten. Deze uiteenzettingen hadden grote weerklank in de Duitse media gekregen. Dat was niet alleen zeer pijnlijk geweest voor de noodlijdende Belgische bevolking, maar ook voor de leden van de Antwerpse balie die in groten getale publiekelijk hun "*désapprobation*" hadden betuigd, "*le mettant au ban de la corporation*". Van Steenberghe bleek zich daarenboven door de Duitsers tot "*conseiller des mines*" te hebben laten benoemen. Al deze feiten achtte de raad bewezen en in strijd met zijn advocateneed. Van Steenberghe werd geschrapt van het tableau.¹⁴⁶ Nog op die zitting werd Van Lil vrijgesproken. De feiten stonden weliswaar vast maar hij had, volgens de raad, te goeder trouw gehandeld. Immers, tijdens de oorlog had hij vaderlandslievende daden gesteld waarvoor hij door de Duitsers acht dagen in de gevangenis was opgesloten.¹⁴⁷

Op de zitting van 5 juli 1919 volgde de uitspraak in de zaak Levita-De Bruyne. De raad achtte het bewezen dat, in de zaak V.M., aan Heuvelmans bepaalde bedragen betaald waren. V.M. was door de correctionele rechtbank van Antwerpen, wegens heling, tot een gevangenisstraf van drie maanden met uitstel veroordeeld, maar het hof van beroep in Brussel had de straf verzwaaard tot zes maanden effectieve gevangenisstraf. Daarop zou V.M. aan zijn raadslieden een bedrag van 4 500 frank ter beschikking gesteld hebben, om gratie te 'kopen'. Dat werd door de advocaten betwist en het bleek ook niet uit andere elementen van het dossier. De raad achtte echter wel bewezen, dat nadat het parket-generaal van het hof van beroep elke vorm van clementie van de hand gewezen had, Levita, na overleg met De Bruyne, contact had opgenomen met Heuvelmans, de "*usurpateur des fonctions lui conférées par l'occupant ennemi*". Voor die demarche hadden zij 2 500 frank ontvangen, een bedrag dat ondertussen aan V.M. terugbetaald was. Toch vond de raad de demarche bij Heuvelmans zeer laakbaar. Maar vanwege hun vlekkeloos tuchtverleden en vanwege het vaderlandslievend gedrag van Levita tijdens de oorlog, legde de raad maar een schorsing van één maand op.¹⁴⁸

Levita blijkt hoger beroep te hebben aangetekend. Met een arrest van 4 februari 1920 van het hof van beroep van Brussel werd zijn straf verzwaaard en werd zijn schorsing op drie maanden gebracht.¹⁴⁹

— 146 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 12 juin 1919, p. 158.

147 Ibidem.

148 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 5 juillet 1919, pp. 160-161.

149 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 23 février

3. DE ORDINALE RECHTSPRAAK ONDER STAFHOUDER WALTON

Voor de gerechtelijke jaren 1919-1920 en 1920-1921, werd Fernand Walton¹⁵⁰ tot stafhouder gekozen. Hij was een Franstalige liberaal die voor de oorlog geregeld in de raad had gezeteld, maar in de oorlog enkel even in het tweede gedeelte van het gerechtelijk jaar 1916-1917, in vervanging van een ander lid, in de raad was gekomen.¹⁵¹ De zware klus om de orde tijdens een oorlog te moeten leiden, was hem dus bespaard gebleven. In de raad zal er zich vanaf 1920 ook een opmerkelijke verjonging voordoen. In het tweede jaar van Waltons batonnaat, in het gerechtelijk jaar 1920-1921, zal Alphonse Ryckmans niet meer in de raad zetelen. De secretaris van de orde tijdens het Waltons batonnaat was Leopold Le Paige.¹⁵²

De raad opende een nieuw onderzoek tegen Edouard Van Lil, nu gebleken was dat hij tijdens de oorlog meerdere keren de belangen van Duitsers verdedigd had die aangesteld waren om door de bezetter gesekwestreerde firma's te besturen. De raad besliste echter op 20 januari 1920 hem daarvoor niet te vervolgen. Hij stelde vooreerst vast dat Van Lil tijdens de oorlog bezig was geweest *"de recueillir et de faire parvenir aux alliés des renseignements utiles; qu'il s'est même occupé du passage de jeunes gens en Hollande"*. Daarvoor moest hij, volgens de raad, wel contacten met de Duitsers onderhouden en dus kon hij ook niet anders dan voor hen op te treden, als zij erom vroegen. Hij werd buitenvervolgning gesteld met als 'doorslaggevende' motivering, *"qu'à la défense de ces intérêts, il n'a, du reste, apporté aucun zèle déplacé et a toujours taché de sauvegarder les droits des Belges"*.¹⁵³

Vermeldenswaard is het wedervaren van René Ooms.¹⁵⁴ Die was destijds in Antwerpen advocaat en van 1910 tot 1913 plaatsvervangend rechter in de rechtbank van eerste aanleg geweest.¹⁵⁵ Hij was één van de talentvolle jonge Vlaamse advocaten en had in 1912 tijdens het bestuur van Karel Weyler de openingsrede gehouden voor de Vlaamse Conferentie. Hij sprak toen over 'Evolutie en Recht'.

1920, p. 190.

150 Fernand Walton, geboren in Gent, doctor in de rechten in Gent op 16 juli 1885, opgenomen op de lijst der stagiairs in Antwerpen op 31 oktober 1895. AOAA, Procès-verbaux 1884-1892, séance du conseil de discipline du 31 octobre 1895, p. 39.

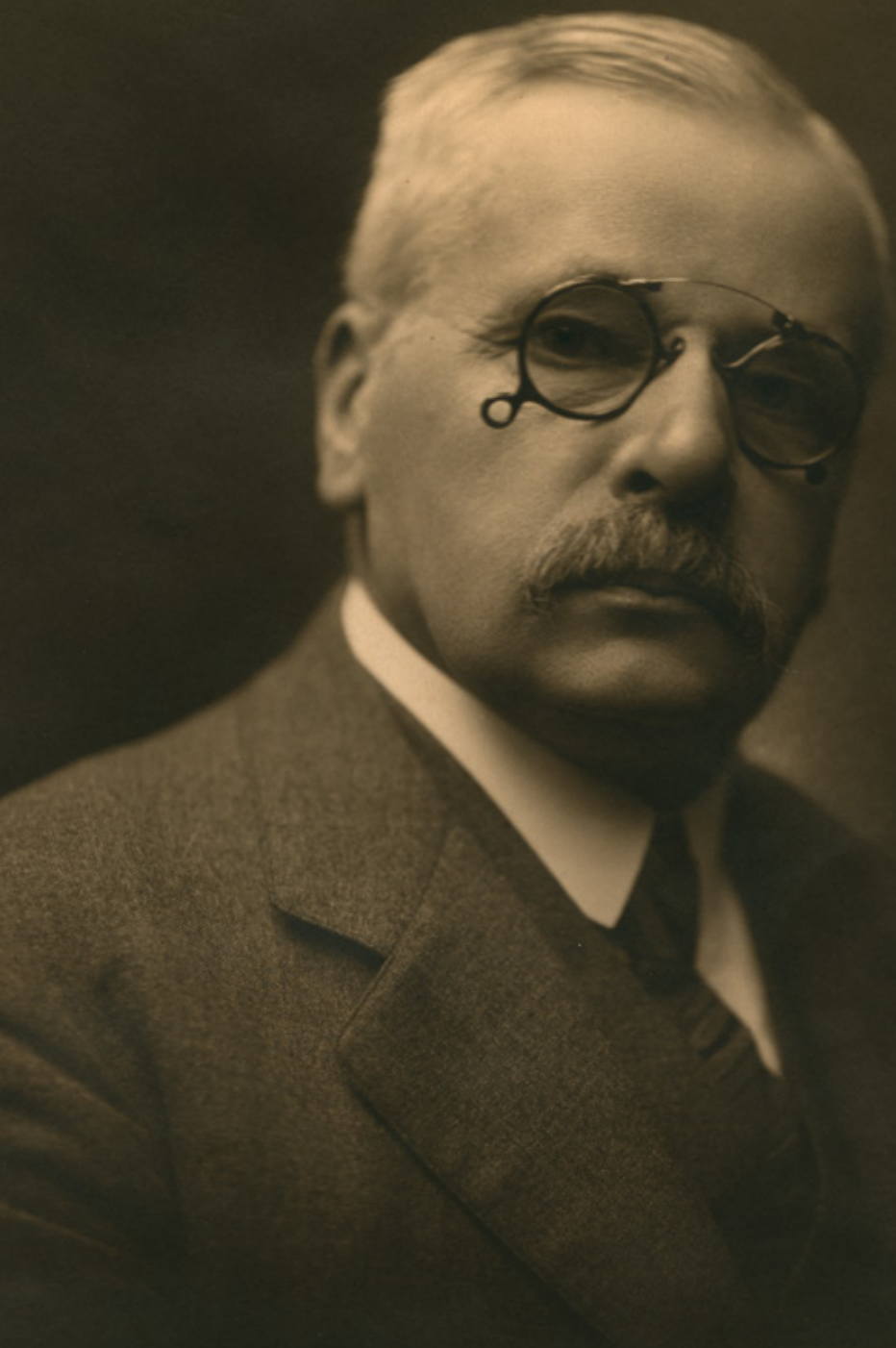
151 S. Verstraete, *Samenstelling raad 1812-2012* [...], p. 313.

152 Leopold Le Paige, geboren in Herentals, doctor in de rechten in Leuven op 20 oktober 1890, opname op de lijst der stagiairs in Antwerpen op 25 november 1890. AOAA, Procès-verbaux 1884-1892, séance du conseil de discipline du 25 novembre 1890, p. 279.

153 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 26 janvier 1920, p. 188.

154 René Ooms, geboren in Antwerpen, doctor in de rechten in Leuven op 10 oktober 1904, opname op de lijst der stagiairs in Antwerpen op 7 november 1904. AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 7 novembre 1904, p. 486.

155 Ch. Laenens & L. Leemans, *De geschiedenis van het Antwerps gerecht* [...], p. 647.

Het was voor de eerste maal dat een rechtsfilosofisch onderwerp aan bod kwam.¹⁵⁶ Hij had de balie verlaten op 7 juli 1913 omdat hij tot substituut van de procureur des konings benoemd was.¹⁵⁷ Waarschijnlijk als gevolg van het consilium abeundi dat hem door zijn oversten gegeven was om zijn houding tijdens de oorlog nam hij op 15 februari 1919 ontslag.¹⁵⁸ In het voorjaar van 1920 vroeg hij zijn heropname op het tableau in Antwerpen. Dat liep niet van een leien dakje, omdat de raad de precieze reden waarom hij het parket verlaten had, wenste te kennen. Ooms verscheen voor de raad op 31 mei 1920 om daarover toelichting te geven. Hij verklaarde dat hij tijdens de oorlog “*d’une manière pressante*” door hoge personaliteiten uit de Vlaamse beweging aangezocht was geworden om een leerstoel aan de heropende Gentse universiteit te aanvaarden. Na lang twijfelen had hij die aanstelling aangenomen. Maar al de volgende dag had hij zijn toezegging herroepen. Ook had hij, ondanks een “*vive sollicitation*”, elke medewerking aan dag- en weekbladen die het activisme genegen waren, geweigerd. Wel gaf hij toe een conferentie van Marten Rudelsheim te hebben bijgewoond, over de heropening van de Gentse universiteit.¹⁵⁹ Ooms verklaarde nog dat hij aanvankelijk ingestemd had met een benoeming in Gent, omdat de oprichting van een Vlaamse universiteit in Gent al altijd tot zijn idealen had behoord.

De raad hield de zaak in beraad en zou zich later uitspreken.¹⁶⁰ De houding van sommige leden van de raad moet bij Ooms als bijzonder vijandig overgekomen zijn want op de volgende zitting, deze van 9 juni 1920, gaf de stafhouder lezing van een brief waarmee Ooms zijn aanvraag introk, “*parce qu’il a cru remarquer que le conseil ne serait pas unanime à l’admettre. Il ajoute qu’il reproduira sa requête plus tard et espère aboutir.*”¹⁶¹ Ooms wachtte duidelijk de wijziging af van de samenstelling van de tuchtraad door de verkiezingen in juli 1920. Er werden inderdaad

< Leopold Le Paige was geboren in Herentals, behaalde het diploma van doctor in de rechten op 20 oktober 1890 in Leuven. Werd advocaat in Antwerpen en was tijdens het batonnaat van Fernand Walton secretaris van de tuchtraad. Was stafhouder van oktober 1923 tot september 1925. [AOAA]

——— 156 R Victor, *Schets eener geschiedenis van de Vlaamse Conferentie der Balie van Antwerpen 1885-1960*, Antwerpen, 1960, p. 589 en vnl. pp. 229-230.

157 Ch. Laenens & L. Leemans, *De geschiedenis van het Antwerps gerecht* [...], p. 647.

158 Ch. Laenens & L. Leemans, *De geschiedenis van het Antwerps gerecht* [...], p. 649.

159 P. van Hees, *Rudelsheim, Marten* (Amsterdam, 25 april 1873–Antwerpen, 10 september 1920), in: *NEVB* [...], pp. 2673-2674.

160 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 31 mai 1920, p. 211.

161 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 9 juin 1920, p. 216.

vijf van de veertien leden van de raad niet herkozen en vervangen door jongere leden. Stafhouder Ryckmans verdween uit de raad samen met Alfred Donnet, Georges Fribourg, Gaston Sano en Joseph Schöller. Zij werden vervangen door Joseph Leclef, Constant Smeesters, Georges Vaes, René Van Santen en Robert Vrancken: op Vaes na, allemaal neofieten.¹⁶² Ooms diende bij het begin van het gerechtelijk jaar 1920-1921 een nieuwe aanvraag in. Zonder verdere commentaar nam de raad hem op 25 oktober 1920, "*après discussion*", opnieuw als advocaat op het tableau op.¹⁶³ Hij verliet de balie in 1935 om rechter in de rechtbank van eerste aanleg in Dendermonde te worden. Op 9 juli 1937 werd hij in deze van Antwerpen benoemd. Daar zou hij het nog tot ondervoorzitter brengen. Op 26 juni 1950 ging hij op emeritaat.¹⁶⁴

Ook vermeldenswaardig zijn de lotgevallen van Werner Koll,¹⁶⁵ die het slachtoffer dreigde te worden van de anti-Duitse stemming na WO I. Koll was geboren in Bonn op 6 februari 1887. Hij was doctor in de rechten aan de Rijksuniversiteit in Luik geworden op 22 juli 1911. Hij had stage gelopen bij Louis Franck, aan de Schermersstraat 30 in Antwerpen, en was nadien medewerker bij Edouard Pecher, de liberale politicus die in de Kamer zetelde. Koll zou na de oorlog nog steeds de Duitse nationaliteit bezeten hebben. Dat wekte wrevel op bij bepaalde leden van de tuchtraad want herhaaldelijk werd de kwestie van de nationaliteit van Koll en daarom, zijn al dan niet behoud op het tableau, op de agenda van de raad geplaatst. Op 20 oktober 1919 gaf de stafhouder aan de raad kennis van de vraag van Koll om op het tableau behouden te blijven "*quoique né en Allemagne*". De raad stelde de zaak uit want hij wou een nieuwe wet afwachten die in de Senaat zou gaan stemmen.¹⁶⁶ Op 25 oktober 1919 werd er inderdaad een wet goedgekeurd die bepaalde dat niemand de eed van advocaat mocht afleggen, tenzij hij de Belgische nationaliteit bezat.¹⁶⁷ Al op 3 november 1919 besliste de raad Koll van het tableau weg te laten "*à raison de sa nationalité allemande et de la loi votée tout récemment par les chambres législatives*".¹⁶⁸

162 S. Verstraete, *Samenstelling raad 1812-2012 [...]*, p. 313.

163 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 25 octobre 1920, p. 226.

164 Ch. Laenens & L. Leemans, *De geschiedenis van het Antwerps gerecht [...]*, p. 645.

165 Werner Koll (in feite Paul Frederik Werner), (Bonn, 6 februari 1887–Antwerpen, 28 juli 1969). Voegde later de naam van zijn vrouw, – Moreau –, aan zijn naam toe om de Duitse connotatie van zijn achternaam te milderen.

166 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 20 octobre 1919, p. 169.

167 Wet van 25 oktober 1919, in: B.S., 5 november 1919.

168 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 3 novembre 1919, p. 172.

Op de zitting van 17 november las de stafhouder een brief van Koll¹⁶⁹ voor waarbij hij verzet aantekende tegen de beslissing van 3 november. Een advocaat, ene "Magniette"¹⁷⁰ kondigde aan dat hij in die zaak zou komen pleiten. De behandeling werd vastgesteld op 8 december¹⁷¹ en onmiddellijk uitgesteld naar 20 december, omdat Magniette verhinderd was.¹⁷² Wegens overbelasting van de rol werd de zaak vervolgens naar 29 december uitgesteld.¹⁷³ Voorafgaand aan die zitting schreef Magniette een brief aan de tuchtraad met de vraag de zaak onbepaald uit te stellen. Het kantoor van Koll bleek onder sekwestre geplaatst te zijn. Koll had daartegen verzet aangetekend bij de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg, doch dat was afgewezen. Daarop was er hoger beroep aangetekend en Magniette wou de afloop van die beroepsprocedure afwachten.¹⁷⁴ Op de zitting van 23 februari 1920 liet Koll weten, dat als zijn verzet tegen de beschikking van weglating door de raad onontvankelijk zou verklaard worden, hij ook daartegen beroep zou aantekenen.¹⁷⁵ Op 12 juli werd uiteindelijk de zaak Koll behandeld door de raad.¹⁷⁶ Koll werd bijgestaan door zijn advocaten Magniette en Victor Yseux.¹⁷⁷ Onmiddellijk na de pleidooien werd de sententie uitgesproken: unaniem besliste de raad Koll op het tableau te behouden. De raad verklaarde vooreerst het verzet van Koll op 12 november tegen de beslissing van weglating, die hem op 7 november betekend was, ontvankelijk. De raad overwoog dat die weglating in feite een zware straf was, die slechts uitgesproken had kunnen worden, nadat de advocaat

— 169 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 17 novembre 1919, p. 174.

170 Geen gegevens bekend. Het zou kunnen gaan om Charles Magnette (Virton, 3 februari 1863–Luik, 18 oktober 1937), een Belgisch liberaal senator, die in 1917-1918 stafhouder in Luik was en evenals Koll afgestudeerd was in Luik. Zoals Koll, die in Antwerpen een belangrijke liberaal was, was Magnette een vooraanstaand lid van de loge. <http://connaitrelawallonie.wallonie.be/fr/wallonsmarguants/dictionnaire/magnette-charles#.VXXxHsWB6Tgl>. Geraadpleegd op 3 juni 2015.

171 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 25 novembre 1919, p. 178.

172 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 8 décembre 1919, p. 181.

173 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 20 décembre 1919, p. 184.

174 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 29 décembre 1919, p. 186.

175 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 23 février 1920, p. 190.

176 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, séance du conseil de discipline du 12 juillet 1920, pp. 217-219.

177 Victor Yseux was een Antwerps advocaat, specialist in oorlogsrecht, die in het begin van WO I in Amerika de deelname van de USA aan de oorlog was gaan bepleiten en coauteur was van een werk over oorlogsrecht. Ch. Dejong & V. Yseux, *Le droit et la guerre. Législation, doctrine et jurisprudence belges en matière de droit pénal militaire*, Paris, 1917.

in kwestie door de raad gehoord zou zijn geweest. Dat was niet het geval geweest, dus was het verzet ontvankelijk. Over de grond van de zaak was de raad kort. Hij nam nota van het feit dat Koll reeds in 1904 afstand van zijn Duitse nationaliteit had gedaan *“et qu'il a fait preuve, durant toute la guerre, et depuis durant lors à des sentiments multiples d'attachement à sa patrie adoptive”*. Onder vigeur van de toenmalige wetgeving was de raad van de orde de absolute meester van zijn tableau. Daarmee was de kous af.

4. HET STRAFRECHTELIJK LOT VAN DE GESCHRAPTE ADVOCATEN

Edouard Geûens werd in de besproken periode door de tuchtraad geschrapt, maar vanwege het feit dat deze schrapping voornamelijk te wijten was aan feiten van gemeen recht, wordt zij hier niet verder besproken. Van hem is trouwens geen strafprocedure bekend.

Adelfons Henderickx was sinds 1906 lid van de Kamer van Volksvertegenwoordigers¹⁷⁸ en dus parlementair onschendbaar. Toch was hij op 17 november 1918 aangehouden door de Militaire Veiligheid¹⁷⁹ en op 20 november 1918 door onderzoeksrechter Paul Barbe opgesloten in de gevangenis van Antwerpen, verdacht van inbreuk op de artikelen 104 en 118bis Sw.¹⁸⁰ Kamervoorzitter Prosper Poulet stelde de voltallige Kamer daarvan op 18 december in kennis en die er nam er akte van zonder bespreking of stemming.¹⁸¹ Henderickx werd beticht van:

1. meegewerkt te hebben aan de totstandkoming van de vervlaamste Hoogeschool Gent en het maken van propaganda voor die Hoogeschool;
2. medestichter en redactioneel medewerker geweest te zijn van het weekblad *De Eendracht*;
3. deel te hebben uitgemaakt van een aantal activistische verenigingen, met name Het Vlaamsch Verbond, Zelfstandig Vlaanderen, de Unionistische kring, Per Crucem ad Lucem en daar met woord en schrift geijverd te hebben voor Vlaams zelfbestuur;
4. zich in augustus 1918 te hebben laten benoemen tot secretaris-generaal van het Vlaams Ministerie van Rechtsweezen;
5. het erelidmaatschap en later het werkend lidmaatschap van de Vlaamschen Mijnenraad aanvaard te hebben.

— 178 O. Luyckx, *Henderickx, Adelfons [...]*, p. 1426.

179 De Militaire Veiligheid werd in 1915 opgericht en is de voorloper van de huidige Algemene Dienst Inlichtingen en Veiligheid (ADIV) van het leger.

180 Beveren-Waas, Rijksarchief. R 526, 272, notitie. 4103; *Ibidem*, M 38, 414, nr. 36. Met dank aan J. Monballyu voor het verschaffen van deze gegevens.

181 *Annales Parlementaires. Chambre des représentants*, 18 décembre 1918, pp. 31-32.

Henderickx werd door het assisenhof van Antwerpen op 14 november 1919 op grond van art.118bis Sw. veroordeeld tot 10 jaar dwangarbeid met 'eeuwig' verlies van zijn rechten, dus ook van het recht om advocaat te kunnen zijn. Zijn cassatieberoep werd op 23 december 1919 verworpen. Artikel 118bis Sw., dat pas door de besluitwet van 8 april 1917 in het strafwetboek was ingevoegd,¹⁸² bestrafte elkeen die "*aura méchamment servi la politique ou les desseins de l'ennemie, participé à la transformation par l'ennemie d'institutions ou organisations légales, ébranlé en temps de guerre la fidélité des citoyens envers le Roi et l'état*". Een KB van 29 maart 1921 verminderde Henderickx' straf tot een gevangenisstraf van 5 jaar. Hij werd door minister Vandervelde op 7 mei 1921 voorwaardelijk vrijgelaten.¹⁸³

In WO II, op 10 juli 1942 schreef Henderickx een brief aan de Antwerpse stafhouder Maurice Verbaet. Hij deelde mee dat de commissie tot uitvoering van de herstelverordening van 6 september 1940, de zgn. Bormscommissie,¹⁸⁴ – waarvan hij trouwens lid was –,¹⁸⁵ hem op 22 november 1940 gerehabiliteerd had. Hij vroeg daarom zijn heropname op het tableau en wel op zijn oorspronkelijke plaats. De raad besliste tot aanplakking te laten overgaan van deze aanvraag, ad valvas in de kleedkamer en in de bibliotheek van de orde op het gerechtshof, om kennis te kunnen nemen van eventuele opmerkingen of van verzet van leden van de balie tegen een heropname.¹⁸⁶ Omdat er niet prompt een beslissing was tussen gekomen, werd Maurice Verbaet, eerst op de Kommandantur in Antwerpen ontboden en later zelfs naar Brussel geroepen, bij Oberkriegsverwaltungsrat van Randenborgh, het hoofd van de Gruppe Justiz, de afdeling 7 van de Militärverwaltung die over het rechtswezen ging.¹⁸⁷ De stafhouder lichtte de raad in over zijn bezoeken op 2 september 1942.¹⁸⁸ Verbaet stelde dat hij de bezwaren van de raad tegen een op-

— 182 Zie over de verbindende kracht van de besluitwetten en hun eventuele strijdigheid met artikel 25 van de Grondwet, J. Monballyu, *The force of law of decree-laws in Belgium during and after the First World-War*, in: *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, vol. 83, 2015, nr. 1-2, pp. 248-287.

183 Hof van Assisen van Antwerpen 10, 11, 12, 13 en 14 november 1919. Zaak Adelfons Henderickx. Acte van beschuldiging – Ondervraging – Getuigenverhoor – Requisitorium en Pleidooien, Sint-Niklaas, [1920?]; Beveren-Waas, Rijksarchief, R 79, 682, arrest 45: Ibidem, R 409, 1140 (op datum van 14 november 1919; Standaard, 11 november 1919, p. 2, 12 november 1919, p. 2, 13 november 1919, p. 2, 14 november 1919, p. 2, 15 november 1919, p. 2 en 5 mei 1921, p. 2.

184 F. Van der Elst & Br. De Wever, *Bormscommissie, eigenlijk 'commissie tot uitvoering van de herstelverordening van 6 september 1940'*, in: NEVB [...], p. 564.

185 D. Luyckx, *Henderickx, Adelfons [...]*, p. 1426.

186 AOAA, Verslagboek van de raad van de Orde 1941-1942, proces-verbaal van de zitting van 23 juli 1942, p. 130.

187 D. Roden, *'In naam van het Duitse Volk', het Duitse krijgsgerecht en de openbare orde in bezet België (1940-1944)*, onuitgegeven doctoraal proefschrift UGent en KMS, 2015, p. 37.

188 AOAA, Verslagboek van de raad van de Orde 1941-1942, zitting van 2 september 1942, pp. 137-138.

name van Henderickx aan de Duitsers kenbaar had gemaakt. Het verslag maakt niet duidelijk welke dat dan wel waren. De raad besliste daarop de heropname voor onbepaalde tijd uit te stellen. Later werd er van de aanvraag of een beslissing daarover niets meer gehoord. Zijn lidmaatschap van de Bormscommissie koste Henderickx na WO II een veroordeling tot 15 jaar hechtenis en een schadevergoeding aan de Belgische staat van één miljoen frank. Hij stierf volkomen berooid.¹⁸⁹

Albert Van Steenberghe was een Oost-Vlaming die, na zijn stage elders te hebben gelopen, in 1896 in Antwerpen op het tableau was opgenomen. Hij was op 2 december 1897 tot plaatsvervangend rechter in de rechtbank van eerste aanleg te Antwerpen benoemd.¹⁹⁰ Hij wordt in activistische bronnen nergens vermeld,¹⁹¹ wat doet vermoeden dat zijn actie in Zwitserland, waar hij in publieke fora verkondigde dat de neutraliteit van België helemaal niet de onschendbaarheid van het land inhield,¹⁹² de daad van een 'einzeltgänger' was. Het is opmerkelijk dat ook René Victor met geen woord over hem rept als hij het heeft over de Antwerpse advocaten die voor hun activistische daden voor de tuchtraad moesten verschijnen.¹⁹³ Van Steenberghe werd op 21 november 1918 aangehouden door onderzoeksrechter Joseph Lamproye wegens misdrijven tegen de veiligheid van de staat (artikel 104, 115 en 118bis Sw.), arrestatiebevel dat diezelfde onderzoeksrechter op 21 mei 1919 verlengde, enkel nog op grond van een inbreuk op artikel 118bis Sw.. Dit laatste aanhoudingsbevel werd echter op 26 mei 1919 niet bevestigd door de raadkamer van de rechtbank van eerste aanleg van Antwerpen, waardoor Van Steenberghe vrijkwam.¹⁹⁴ Het hof van assisen van de provincie Antwerpen veroordeelde hem bij verstek op 30 oktober 1920 op grond van de artikelen 115, 117 en 118bis Sw. voor de feiten in België en Zwitserland begaan, tot tien jaar hechtenis, een levenslange ontzetting uit zijn burgerrechten en een schadevergoeding van 25 000 frank aan de Belgische Staat.¹⁹⁵

Jozef Van den Broeck¹⁹⁶ was op het einde van de oorlog naar Nederland gevlucht en is daar in ballingschap gebleven.¹⁹⁷ Eigenaardig genoeg vernoemt Antoon Vrints, – de auteur van hét standaardwerk over het Antwerps activisme, *Bezette*

189 D. Luyckx, *Henderickx, Adelfons [...]*, p. 1426.

190 Ch. Laenens & L. Leemans, *De geschiedenis van het Antwerps gerecht [...]*, p. 641.

191 A. Vrints, *Bezette Stad [...]*, p. 229.

192 Ibidem.

193 R. Victor, *Schets eener geschiedenis [...]*, pp. 256-257.

194 Beveren-Waas, Rijksarchief. R 526, 272, notitie. 4147; Ibidem, M 38, 414, nr. 38.

195 Beveren-Waas, Rijksarchief, R79, 682, arrest 93, inzake A. Van Steenberghe.

196 Jozef Van den Broeck, in feite Frans Cornelis Josef van den Broeck, volgens de akte van beschuldiging voor het Assisenhof der provincie Brabant, Antwerpen, AMVC-Letterenhuis, dossier Tack. Pieter, T 113. Met dank aan J. Monballyu.

197 R. Victor, *Schets [...]*, p. 257.

Stad –,¹⁹⁸ Van den Broeck niet tussen de Antwerpse advocaten die omwille van activisme gestraft werden. Hij was nochtans gedurende de gehele oorlog lid van de balie gebleven. Op 17 december 1917 werd hij benoemd tot “algemeen opziener bij ‘t algemeen sekretariaat van het Vlaamsch Ministerie van justitie” met een wedde van 7 500 frank.¹⁹⁹ Het aannemen van die bezoldigde betrekking was blijkbaar noch voor hem, noch voor de raad een reden om hem weg te laten van het tableau want in december 1917 kwam hij daarop nog voor.²⁰⁰ Na het aftreden van de gevolmachtigde van het Ministerie van Rechtswezen, Flor Heuvelmans²⁰¹ die had “moeten aftreden om redenen die niets met eenen gezondheidstoestand uit te staan hebben”²⁰² werd hij “Waarnemende gevolmachtigde voor justicie”.²⁰³ Van den Broeck trad na zijn vlucht in Nederland op als informant voor de regering over de betrouwbaarheid van de activisten die naar Nederland gevlucht waren.²⁰⁴ In Den Haag werd hij lid van het Vlaamsch Comité dat de activistische idealen in het buitenland moest hooghouden.²⁰⁵ Hij werd er nadien redacteur van de katholieke krant, *De Residentiebode*. Hij werd op 18 november 1918 op grond van artikel 104 Sw. vervolgd door het Antwerpse parket.²⁰⁶ Zijn zaak werd uiteindelijk, bij verstek, – “bij weerspannigheid aan de wet” –, in 1920 behandeld voor het assisenhof der provincie Brabant, samen met die van Pieter Tack, Jacob Lambrichts, Emiel Verhees, Telesphor Vernieuwe en Emiel Dumon. In de akte van beschuldiging verklaarde de procureur-generaal over hem: “[o]m beneden de waarheid te blijven (...) dat zijne ambtsfaam niet uitstekend was”.²⁰⁷ Hij werd onder meer verantwoordelijk gehouden voor de deportatie van Louis Franck naar Duitsland.²⁰⁸ Het hof veroordeelde hem op 28 februari 1920 bij verstek tot de doodstraf, een levenslange ontzetting uit al zijn rechten en een schadevergoeding van 100 000 frank aan de Belgische Staat op grond van de artikelen 104, 115, 117 en 118bis Sw.²⁰⁹

— 198 A. Vrints, *Bezette Stad [...]*, pp. 228-229.

199 Ibidem.

200 AOAA, Procès-verbaux 1914-1923, Tableau 1917-1918, 95, Van den Broeck staat op nummer 83 van het tableau.

201 W. Straetmans, Assisenhof der Provincie Brabant, 27.

202 Verder onderzoek zal moeten uitwijzen of er een verband bestaat tussen dit aftreden en de feiten van (poging tot) omkoping waarvoor de advocaten James Levita en Georges De Bruyne veroordeeld werden: zie hoger.

203 W. Straetmans, Assisenhof der Provincie Brabant, 27.

204 Y. Geenen & A. Vrints, Jozef Van den Broeck [...], pp. 175-260.

205 H.O. Mommaerts & P. van Hees, *Broeck, Jozef van den [...]*, p. 604.

206 Beveren-Waas, Rijksarchief. R 526, 272, notitie. 4286.

207 W. Straetmans, Assisenhof der Provincie Brabant, Tack-Lambrichts-Verhees-Vernieuwe-Vandenbroeck en Dumon, Akte van Beschuldiging, van 28 januari 1920, Brussel, Ets. Emile Bruylant, 1920, p. 7, in: Antwerpen, AMVC-Letterenhuis, dossier Tack. Pieter, T 113.

208 W. Straetmans, Assisenhof der Provincie Brabant, 20.

209 J. Monballyu, *Slechte Belgen! De repressie van het incivisme na de Eerste Wereldoorlog door het Hof van Assisen van Brabant (1919-1927)*, Brussel, 2011, pp. 55-56.

Henry Quakkelaar,²¹⁰ die op 24 januari 1918 tot politierechter was benoemd, werd op 15 november 1918, op dezelfde dag dat hij uit zijn ambt werd ontzet,²¹¹ aangehouden op bevel van onderzoeksrechter Aimé Istas, verdacht van een inbreuk op artikel 104 Sw.. Istas verlengde het bevel op 15 mei 1919, maar de raadkamer van de rechtbank van eerste aanleg bekrachtigde die verlenging op 19 mei 1919 niet, waardoor Quakkelaar op vrije voeten kwam.²¹² Diezelfde raadkamer sprak op 10 juli 1919 een beschikking van niet vervolging – een *non-lieu* – uit, waardoor hij strafrechtelijk vrijuit ging.²¹³

5. ONDERTUSSEN AAN DE ANDERE BALIES

De uitspraken van andere tuchtraden zijn niet beschikbaar voor systematische bestudering. Enkel wanneer er in wetenschappelijke juridische publicaties, zoals de *Pasicrisie*, de *Journal des Tribunaux*, *La Belgique Judiciaire*, of terloops in boeken over de geschiedenis van een balie melding wordt over gemaakt, kan enig onderzoek geschieden.

Dat was het geval voor de berechting van twee Oost-Vlaamse vrederechters die, in vergelijkbare omstandigheden als Quakkelaar, ook door de Gentse tuchtraad vervolgd werden op deontologisch vlak. De tuchtraad van Gent en zijn beroepsinstantie, het hof van beroep van Gent, pasten gelijkaardige redeneringen toe als deze die in Antwerpen gebruikt werden wanneer het ging om de tijdens de oorlog door de Duitsers benoemde vrederechter van Nazareth, Richard Robelus²¹⁴ en om de vrederechter van Oudenaarde, Vande Weghe.²¹⁵ Ook hier werd de rechtsmacht van de raad aanvaard om de gedragingen van de advocaat van voor zijn weggelating van het tableau, te beoordelen. Zij werden beiden geschrapt en die schrapping werd door het hof van beroep in Gent bevestigd. Robelus heeft cassatieberoep aangetekend, maar het Hof van Cassatie moest zich niet over de tegen het arrest ingebrachte middelen uitspreken omdat het cassatieverzoekschrift foutief was ingediend en de procedure daarom onontvankelijk werd verklaard.²¹⁶

Op 25 juli 1919 schrapte de tuchtraad van Brugge Maurits Hoste van de lijst van de stagiairs, omdat hij tijdens de oorlog handel in sigaren had gedreven, in een

— 210 Henry Albert Félix Quakkelaar woonde in Wommelgem en was van Nederlandse afkomst. A. Vrints, *Bezette Stad [...]*, p. 254.

211 Ch. Laenens & L. Leemans, *De geschiedenis van het Antwerps gerecht [...]*, p. 671.

212 Beveren-Waas, Rijksarchief. R 526, 272, notitie. 4146; *Ibidem*, M 38, 414, nr. 14 en 679.

213 Beveren-Waas, Rijksarchief, R 526, 284, notitie 12.955.

214 Gent, 7 juni 1919, Pas. 1919, II, 148.

215 Gent, 28 juni 1919, Pas. 1919, II, 150.

216 Cass. 22 augustus 1919, Pas. 1919, I, 215.

dubieus faillissement betrokken was geweest en met de Duitsers had samengewerkt. Zijn schrapping wordt hier niet besproken, omdat zijn collaboratie geen enkel verband heeft met het activisme.²¹⁷

De zaak van de Brusselse Vlaamsgezinde advocaat Willem Thelen kan nog worden aangehaald. Hij zou voor het ondertekenen van het Hoogeschool-manifest in september 1916, na de oorlog van de Brusselse tuchtraad een schorsing van een jaar krijgen.²¹⁸ In Antwerpen kreeg Emiel Wildiers daarvoor zes maanden schorsing en die straf had daarenboven ook nog betrekking op andere feiten. Edouard De Bougne kreeg daarvoor een schorsing van drie maanden en Adolphe Kemna van twee maanden, zodat, op het eerste gezicht, Antwerpen milder dan Brussel was.

Het hof van beroep van Brussel sprak op 18 november 1919²¹⁹ een arrest uit inzake B. bijgestaan door de bekende advocaat Edmond Picard.²²⁰ B. was door de tuchtraad in Brussel geschrapt van het tableau omdat hij onder meer herhaald "*d'une manière non désintéressée*"²²¹ had gepleit voor de door de Duitsers ingestelde rechtbanken. Daardoor had hij zich, met miskenning van de door hem afgelegde eed, "*associé à une oeuvre destructive de l'organisation judiciaire belge*". Hem werden echter nog drie andere, niet in het arrest besproken feiten, ten laste gelegd, zodat niet kan worden uitgemaakt in welke mate de schrapping van het tableau aan het optreden voor de Duitse rechtbanken te wijten is.

Het Hof van Cassatie deed op 4 juni 1923 uitspraak in een zaak waarin een Brussels advocaat, een zekere N., door de tuchtraad geschrapt was geworden. De uitspraak was door het hof van beroep in Brussel bevestigd. De betrokken advocaat werd ten laste gelegd dat hij tijdens de oorlog een brochure uitgegeven had, "*hostile à la Belgique et s'efforçant de justifier l'invasion du pays d'adoption auquel l'avocat avait juré fidélité*". Het arrest vermeldt de titel van die publicatie, *La Belgique neutre et l'Allemagne*.²²² Deze is van de hand van Fritz Norden. Dat was een Duitse jurist

217 Voor meer details wordt verwezen naar: Conseil de l'Ordre du Barreau de Bruges, 25 juillet 1919, in: *La Belgique Judiciaire*, (BJ), 1920, pp. 20-22. Gent, 31 oktober 1919, in: BJ, pp. 22-25, en A. Van den Abeele, *De balie van Brugge. Geschiedenis van de Orde van Advocaten in het gerechtelijk arrondissement Brugge 1810-1950*, Brugge, 2009, p. 59.

218 J. Custers, *Thelen, Willem*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (EVB)*, Tielt, 1973-1975, p. 1657; C. Mattheeussen, *Thelen, Willem* (Maastricht 26 januari 1870–Brussel 12 februari 1958), in: NEVB [...], p. 3058, en C. Mattheeussen, *Honderd jaar Vlaams Pleitgenootschap bij de Balie te Brussel, 1891-1991*, Tielt, 1992, p. 114.

219 Brussel, 18 november 1919, Pas. 1920, II, 3.

220 Zie over Edmond Picard: B. Coppein, *Dromen van een nieuwe samenleving. Intellectuele biografie van Edmond Picard*, Brussel, 2011.

221 Niet onthecht, dus waarschijnlijk mits 'zware' betaling. '*Le désintéressement*', de financiële onthechting, was de voornaamste deugd van de advocatuur in het ancien régime.

222 F. Norden, *La Belgique neutre et l'Allemagne d'après les hommes d'État et les juristes*

die in Duitsland al een publicatie op zijn naam had.²²³ Hij was, na stage gelopen te hebben in Brussel, er ook op het tableau opgenomen. Hij was niet alleen een Duitser, maar ook joods. Dat laatste en het pamflet van zijn hand werden hem reeds tijdens de oorlog op een werkelijk antisemitische wijze verweten in de krant *La Libre Belgique* van oktober 1915.²²⁴ Voor zijn verdediging beriep Norden zich met betrekking tot zijn publicatie op zijn recht op vrije meningsuiting. Norden had ook het verbod van de tuchtraad om voor Duitse rechtsinstanties te pleiten tijdens de schorsing van het Belgisch gerechtelijk apparaat, naast zich neergelegd en haalde daarvoor argumenten uit de Conventie van Den Haag van 1907, aan.

Volgens Norden hadden de Duitsers op grond van artikel 43 de plicht om de continuïteit van de werking van het gerecht te verzorgen, zodat pleiten voor die rechtbanken niet verboden kon worden. Ten slotte riep Norden de artikelen 34 en 37 van het decreet van 1810 in om zijn recht om te pleiten voor de Duitse instanties te verantwoorden. Artikel 34 legde, op straffe van schrapping van het tableau, het verbod aan advocaten op om zich te verenigen met het oog op het georganiseerd weigeren van hun ambt en artikel 37 bepaalde dat advocaten vrij hun ambt zouden kunnen verstrekken. Onder bevestiging van de motivering van de tuchtraad en het hof van beroep, veegde het Hof van Cassatie dat verweer van tafel: de inhoud van het pamflet was strijdig met de eed van getrouwheid die Norden afgelegd had en de Conventie liet, volgens het Hof, geen installatie van rechtbanken door de bezettingsmacht toe. Dus waren dat uitzonderingsrechtbanken "*établis au mépris de la légalité*", reden waarom de artikelen 34 en 37 ter zake ook niet van toepassing waren. Norden bleef geschrapt.

Een Mechelse advocaat, X., kreeg nog op 13 maart 1928 van de Mechelse tuchtraad²²⁵ een schorsing van één jaar opgelegd, omdat hij onder meer meegewerkt had "*à une revue qui n'a d'autre objet que de favoriser l'Allemagne, de jeter le discrédit sur nos alliés et nos généraux durant la guerre, d'accréditer la légende des francs-*

- > Emiel Wildiers (1873-1957), doctor in de rechten in Leuven. Advocaat in Antwerpen, lid van de Nederduitse Bond. Tijdens WO I voorzitter van het Algemeen-Nederlandsch verbond (ANV). Werd na de oorlog voor de Frontpartij gemeenteraadslid in Antwerpen. Was in 1934 voorzitter van de Vlaamsche Conferentie der balie van Antwerpen. Vader van Frans en Max Wildiers. [Jan Verstraete]

belges, Bruxelles, 1915.

223 F. Norden, *Apulejus von Madaura und das römische Privatrecht*, Leipzig, 1912.

224 *La Libre Belgique* van oktober 1915, p. 3, col. 2, geciteerd in: Y. Zian, "La Libre Belgique en 1915. Quand l'antisémitisme est un argument de souveraineté nationale face à l'occupation allemande. (16112/2013)", in: Bildungsblog. Billets, discours, hostiles envers les juifs: <http://bildungsblog.hypotheses.org/97>. Geraadpleegd op 5 juli 2015.

225 Conseil de l'Ordre du Barreau de Malines, 13 mars 1928, in: *Journal des Tribunaux (JT)*, 1929, col. 55-56.

tireurs, et d'endosser la responsabilité de la guerre". Hij had daarenboven *"écrit des articles tendant à obtenir la séparation de la Flandre de la Belgique"*. De reden van zijn late vervolging was het feit dat hij, alhoewel hij na de oorlog gerust gelaten was, het 'slechte pad' was blijven bewandelen en op 15 februari 1928 een meeting van de Federatie van Vlaamsche Nationalisten²²⁶ had voorgezeten waarop hij de belediging van de koning, de koningin en het leger had gebillijkt. Dat was voor de tuchtraad blijkbaar ook het moment om het oorlogsverleden van X. terug tegen het licht te houden. Hij werd verdedigd door de Brusselse advocaat, Albéric Deswarte, die het recht op vrijheid van meningsuiting van de advocaat inriep. Dat argument werd zowel door de tuchtraad als door het hof van beroep in Brussel²²⁷ opzij geschoven met een verwijzing naar de advocateneed waardoor, *"sa liberté se trouve limitée. Il ne peut plus porter atteinte à la personne du Roi, il ne peut plus rien faire qui soit contraire à la Constitution et aux lois de peuple belge"*. Zelfs de redactie van het *Journal des Tribunaux* vond blijkbaar die uitspraken van de tuchtraad en van het hof zeer bedenkelijk, want het plaatste de uitspraken onder een titel in vette letters: *"La Liberté d'opinion en péril"*.

6. BESLUIT

De tuchtraad van de orde van advocaten in Antwerpen heeft kort spel gemaakt met de berechting van de collaboratie in de brede zin van het woord en van de overtreding van het verbod dat hij zijn advocaten had opgelegd om voor Duitse rechtsinstanties tijdens de bezetting te pleiten. Op één jaar tijd, – het gerechtelijk jaar 1918-1919, het laatste onder staphouder Ryckmans –, werden alle procedures, op één na, vanaf het eerste onderzoek tot aan de uitspraak, afgewikkeld. Er werden in het totaal achttien zaken voor de tuchtraad opgeroepen. Die leidden tot vijf schrappingen, één schorsing van een jaar, één schorsing van zes maanden, één van drie maanden, één van twee maanden, twee van één maand, waarvan er één in hoger beroep op drie maanden gebracht werd. Eenmaal volstond een berisping. Er volgden zes vrijspraken. Daarbij kwamen nog drie zaken die niet voor de tuchtraad kwamen, omdat zij zonder gevolg gesteld werden. Ogenschijnlijk is dat een redelijk evenwichtig palmares, zeker wanneer dat gesteld wordt tegenover het aantal advocaten, – om en bij de 220 –, dat op dat moment in Antwerpen ingeschreven was.²²⁸

— 226 Vermoedelijk gaat het om de federatie het Algemeen Vlaamsch Nationaal Verbond (AVNV) dat in 1928 tussen de meeste katholieke Vlaams-nationalistische partijgroeperingen tot stand was gekomen. Zie Br. De Wever, *Algemeen Vlaamsch Nationaal Verbond (AVNV)*, in: NEVB [...], p. 261, en Br. De Wever, *Greep naar de Macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tielt, 1994, pp. 52-54.

227 Brussel 24 mei 1918, in: *JT*, 1929, col. 56.

228 Voor het gerechtelijk jaar 1917-1918 waren er 203 advocaten op het tableau en 12 advocaten op de lijst van de stagiairs ingeschreven. AOAA, Procès-verbaux, 1914-1923,

Er kan niet voorbij gegaan worden aan het feit dat de tuchtraad in het gerechtelijk jaar 1918-1919, onder stafhouder Ryckmans, bijzonder repressief is opgetreden. Een voorbeeld daarvan is de zaak van Leon Aldernaght. Die liep al op 24 december 1918 een zware veroordeling van één jaar schorsing op voor feiten die alleen maar als een tekortkoming aan vaderlandsliefde kunnen beschouwd worden. Ongetwijfeld hebben hevige anti-Duitse gevoelens bij sommige leden van de tuchtraad daarbij een rol gespeeld. Daarvoor kan ook verwezen worden naar de zaak Koll waar een nutteloze procedure werd opgestart die uitsluitend het gevolg was van de beweerde Duitse nationaliteit van Koll. Los van deze procedure moet er vastgesteld worden dat onder het batonnaat van stafhouder Walton de rust teruggekeerd is.

Van de vijf schrappingen die werden uitgesproken, is er één atypisch, omdat zij slechts voor een klein gedeelte betrekking heeft op 'oorlogsfeiten': die van Geûens. Die werd voornamelijk geschrapt voor zwaarwichtige feiten van gemeen tuchtrecht waarvan de vervolging trouwens reeds tijdens de oorlog was aangetvat. De vier andere schrappingen zijn voornamelijk gebaseerd op de schending van het politiek aspect van de eed van de advocaat: getrouwheid aan de Grondwet, de wetten van het Belgisch volk en de Belgische instellingen. De vier geschrapte advocaten hadden allen deel uitgemaakt van activistische instellingen die in de plaats of naast de Belgische instellingen waren opgericht: het Vlaamsch Ministerie van Rechtsweezen, de Mijnenraad, de Gouwraad van Antwerpen of de Raad van Vlaanderen. De tuchtraad kon zich dus perfect op de schending van de advocateneed steunen voor het uitspreken van de schrapping. Maar toch lijkt het soms op een politieke afrekening. Een goed voorbeeld daarvan is de schrapping van Henderickx. Die poogde de hem verweten feiten te verantwoorden met het verweer dat hij, totaal onthecht, alleen maar gehandeld had in het belang van zijn volk, het Vlaamse volk. Wanneer die onthechting door de raad gewaardeerd zou worden, had die tot een lagere straf hebben kunnen leiden, maar nu blijft de indruk dat de hoogste straf juist werd uitgesproken omdat de begunstigde van die onthechting het Vlaams en niet het Belgisch volk was.

Wat wel opvalt, is dat de tuchtveroordeling in bepaalde gevallen de bestraffing inhoudt van loutere uitingen van de politieke overtuiging van de betrokken advocaten, zonder dat zij daadwerkelijk aan de 'ontmanteling' van de Belgische politieke instellingen hebben deelgenomen. Ook die daden werden onder de noemer van schending van de advocateneed geplaatst. Hedendaagse deontologen zijn het erover eens dat de eed daarop toepassen, een schending uitmaakt van de vrijheid van mening en meningsuiting van de betrokken advocaat. Die was toen

Tableau pour l'année judiciaire 1917-1918, pp. 95-96. Voor het gerechtelijk jaar 1918-1919 waren dat er respectievelijk 224 en 8. AOAA, Procès-verbaux, 1914-1923, Tableau pour l'année judiciaire 1918-1919, 132-133.

weliswaar nog niet door het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens gewaarborgd, maar wel al door de Grondwet.²²⁹ Het ondertekenen van een manifest voor de Vlaamse Hoogeschool en medewerking aan activistische publicaties volstonden dus voor de tuchtraad om zware straffen op te leggen waardoor de grondwettelijke vrijheid van meningsuiting van Wildiers, De Bougne en Kemna werd geschonden. Maar het stoorde de raad niet, die dat blijkbaar als propaganda voor de vijand beschouwde, daarbij uit het oog verliezend dat propaganda voor de vijand toen zelfs nog geen misdrijf was,²³⁰ laat staan als een tuchtrechtelijke overtreding kon worden beschouwd. Die 'ideologische' veroordelingen steken schril af tegen de vrijspraken in vier gevallen van verklikking aan de Duitsers waarvan de feiten bewezen waren en die effectief slachtoffers gekost hebben. Die werden afgedaan, zonder enig nader onderzoek van stukken of feiten, met de verwijzing naar de motieven van de 'daders': die zouden daardoor alleen België of de geallieerden hebben willen dienen.

Ernstige bedenkingen kunnen er ook geformuleerd worden, om technisch-juridische redenen, bij de schrappingen van Henderickx en Quakkelaar. Zij hadden allebei nog tijdens de oorlog hun weglating van het tableau gevraagd. In principe konden zij niet tegen hun zin op het tableau behouden blijven, zodat zij op het moment van hun berechting niet meer als advocaat mochten beschouwd worden. De rechtsmacht om nog over feiten van voor een weglating te oordelen, werd in de regel aanvaard wanneer de tuchtraad daarvoor bij de weglating voorbehoud had geformuleerd. Dat was niet gebeurd bij de weglating van Henderickx en evenmin bij die van Quakkelaar, ondanks dat het feit dat in de zaak Quakkelaar de vermelding daarvan in de latere sententie van schrapping voorkomt. Maar zelfs wanneer de raad over Henderickx en Quakkelaar nog rechtsmacht zou gehad hebben, kan men zich de vraag stellen welke andere reden dan revanche de tuchtraad kon gehad hebben om die twee die reeds op een onverdacht moment te kennen hadden gegeven niet meer tot de orde te willen behoren, bovenop nog te willen schrappen.

Belangrijk is ook nog de vaststelling dat de tuchtraad niet inging op de vraag om een zaak op te schorten tot er duidelijkheid zou zijn op strafrechtelijk vlak over wat aan de advocaten verweten werd. Was er toen geen eensgezindheid in de rechtsleer over de noodzaak om een tuchtprocedure te schorsen zolang de strafprocedure liep, gezaghebbende rechtspraak was er toch wel voor gewonnen. Zeker in het geval van Quakkelaar was een schorsing van de tuchtprocedure het overwegen waard geweest. Immers, al enkele maanden na zijn schrapping, werd

229 J. Stevens, *Advocatuur. Regels & Deontologie* [...], pp. 308-309 en de aldaar geciteerde auteurs.

230 Propaganda voor de vijand werd maar strafbaar gesteld door artikel 2 van de besluitwet van 17 december 1942. *Moniteur Londres*, 29 décembre 1942, p. 512.

zijn strafzaak met een algehele buitenvervolginstelling afgesloten. Ook moet in de zaak van Quakkelaar, – die aangehouden voor de tuchtraad verscheen –, een storend gebrek aan respect voor de rechten van de verdediging worden vastgesteld. Hij verscheen zonder bijstand van een advocaat, misschien omdat hij er door zijn gevangenzetting nog geen gevonden had. Op zijn vraag om de zaak uit te stellen, omdat hij zich niet kon verdedigen, werd niet ingegaan. De tuchtraad stelde dat hij immers, *prima facie*, de feiten niet ontkende. Dat was natuurlijk niet voldoende om Quakkelaar het recht te ontzeggen om een advocaat te raadplegen of om het tuchtdossier te bestuderen, al was het maar om de juridische kwalificatie van de feiten te onderzoeken of om elementen uit het strafonderzoek die zo gunstig voor hem waren dat ze later zelfs tot zijn 'vrijspraak' zouden leiden, bij te brengen.

Of de opgelegde tuchtstraffen redelijk verantwoord waren, rekening houdend met bestraffingen door andere tuchtraden en instanties, kan moeilijk beoordeeld worden. Niet alleen was, – en is nog steeds –, het proportionaliteitsbeginsel in tuchtzaken niet van toepassing, maar het is ook niet gemakkelijk vergelijkingen te maken. Aan tuchtzaken werd geen publiciteit gegeven en er werd zeker niet in het openbaar over gesproken. Zo weigerde Hector Le Bon, die benevens secretaris van de tuchtraad ook nog senator was, zeer beslist in de strafprocedure tegen Adelfons Henderickx gelijk welke inlichting over diens tuchtprocedure te verstrekken. Wanneer de Brusselse zaak Thelen vergeleken wordt met de Antwerpse zaken Wildiers, Kemna en De Bougne kan wel vastgesteld worden dat voor eenzelfde soort overtreding, Antwerpen milder was dan Brussel. Maar er moet ook vastgesteld worden dat de bewezen feiten van omkoping van Heuvelmans door twee advocaten die geen relatie hadden met de Vlaamse zaak, laat staan met het activisme, – De Bruyne en Levita –, in Antwerpen met slechts een maand schorsing werden bestraft, daar waar het ondertekenen van het Hogeschoolmanifest Kemna twee maanden, De Bougne drie maanden en Wildiers zelfs zes maanden schorsing opleverde.

Onmiskienbaar heeft de Antwerpse tuchtraad na WO I een afwijkende bestraffing toegepast voor 'belgicistische' daders, die in de regel niet, dan wel erg licht gestraft werden en voor 'Vlaamsgezinde' daders, waarvan er, zelfs met miskienning van hun grondwettelijk recht op vrije meningsuiting, veel zwaarder gestraft werden. Ook kon aangetoond worden dat de tuchtraad soms niet veel oog had voor elementaire rechten van verdediging. De advocaten die geschrapt waren, hebben – in tegenstelling tot sommige geschrapte advocaten na WO II²³¹ –, nooit hun

— 231 Maurits Langohr, Edgar Boonen en Andries van Rompaey. Zie: J. Verstraete, *De Antwerpse advocatuur en de Tweede Wereldoorlog [...]*, pp. 297-299. Langohr zal later nog rechter in de rechtbank van eerste aanleg in Antwerpen worden en Boonen bracht het zelfs nog tot stafhouder in Antwerpen. Zie: J. Verstraete, *Het Grote verzwijgen. Een schets van het leven van*

heropname op het tableau gevraagd, – op een ondeugdelijke poging van Adelfons Henderickx in WO II na –, of gekregen. De geschorste advocaten hebben, na hun straf te hebben ondergaan, hun plaats aan de balie zonder problemen terug ingenomen. Emiel Wildiers is in 1933-1934 zelfs voorzitter van de prestigieuze Vlaamse Conferentie bij de balie van Antwerpen geworden, maar hij zal nooit tot lid van de tuchtraad gekozen worden. Na WO II werd Wildiers door de tuchtraad op 16 april 1945 opnieuw gestraft met een schorsing van zes maanden.²³²

Edgar Boonen, Brugge, 2013, pp. 161-167 en 193-200.

232 J. Verstraete, *De Antwerpse advocatuur en de Tweede Wereldoorlog* [...], p. 294.